

ROOD

*Een leven voor
de revolutie*

Rood

Tweewekelijks tijdschrift van de
Socialistische Arbeiderspartij (SAP),

Belgische afdeling van de

Vierde Internationale

Hoofdredakteur en
verantwoordelijke uitgever:
Vincent Scheltiens

Redactie en administratie:
Plantinstraat 29, 1070 Brussel
Tel. 02/523.40.23 - Fax: 02/522.61.27

Rek.nr. 001-1050035-86

Abonnementen:
900 fr. per jaar
450 fr. per zes maanden
Studenten en werklozen: 650 fr. en 325 fr.
Steunabonnement: 1.500 fr.
Buitenland: 1.200 fr.
Luchtpost: 1.500 fr.

Prijs per nummer: 45 fr.

Overname van tekst wordt toegejuicht, mits
bronvermelding

De SAP geeft ook een franstalig blad uit,
La Gauche.

Internationale publikaties

De Internationale
Driemaandelijke gezamenlijke
uitgave van de Belgische en
Nederlandse afdelingen van de
Vierde Internationale.
Prijs per nummer: 100 fr.
Abonnement: 400 fr.
Rek.nr.001-2397864-03

International Viewpoint (engels)
& **Inprecor** (frans),
maandblad uitgegeven door de
Vierde Internationale.
Jaarabonnement: 1.700 fr.
Rek.nr. 001-1050035-86

HERDENKINGSPLECHTIGHEID

Vrijdag 29 september te Brussel

Deuren 18.30, Aanvang 19.00 uur

Getuigenissen, herinneringen, analyses,
video-dokumenten, fototentoonstelling

Met onder meer: Jaap KRUITHOF, Abraham SERFATY,
Maxime STEINBERG, Jacob MONETA, Pierre GALAND,
François VERCAMMEN en anderen

Onder voorzitterschap van Guido TOTTE

Kultureel Centrum Jacques Frank, Sint-Gilles

Steenweg op Waterloo 94, St. Gillis - Zuid-station, pré-metro 23,55, en 90, station Parvis St. Gillis
Inkom: 200 fr. - Studenten, werklozen...: 100fr.

Geen autoproklamatie, geen kritisch kollokwium over de balans van Ernest Mandel, geen manifestatie van kollektieve rouw. De herdenkingsplechtigheid waar wij u voor uitnodigen wil hulde brengen aan Ernest Mandel, de mens, zijn strijd. Er zullen getuigenissen gebracht worden, kommentaar van waarnemers, bijdragen van historici... Maar ook muziek waar Ernest van hield. In overeenstemming met de wens van Ernest zal het een militante manifestatie worden, waarbij het aangehaalde verleden de toekomstperspektieven zal helpen uittekenen. Maar iedereen, leden en niet-leden van de Vierde Internationale, zal er op zijn en haar manier, in overeenstemming met zijn en haar militante overtuiging, stof tot bezinning vinden.

***Een initiatief van de Socialistische Arbeiderspartij,
georganiseerd door de Fondation Léon Lesoil***

**BIJZETTING VAN DE AS OP
PERE LACHAISE**

Zaterdag 30 september, Parijs

Kollektief vertrek (7 uur 's ochtends) en terugkeer in de nacht van
zaterdag op zondag. Prijs: 950 fr.

11.30 uur: bijeenkomst place Gambetta en optocht tot Père Lachaise.
Meeting.

14.00 uur: deelname aan de Europese betoging tegen de Franse
nukleaire testen.

18.30: internationale herdenking aan de Sorbonne-Universiteit met o.a.
Alain Krivine (LCR, Frankrijk) en Joao Machado (PT, Brazilië)
*Inschrijving en betaling bus (voorschot bus 300 fr.) verplicht voor 20
september op rek.nr. Fondation Léon Lesoil 001-0728451-57*

Onze kameraad Ernest Mandel overleed onverwacht op donderdag 20 juli 1995. Hij werd geveeld door een hartaanval, terwijl hij nog zoveel plannen wilde verwezenlijken. Ondanks het Internationaal Jongerenkamp van de Vierde Internationale dat op dat moment begon, ondanks de afwezigheid van vele militanten die met vakantie waren, begeleidden op woensdag 26 juli meer dan tweehonderd mensen zijn stoffelijk overschot naar Antwerpen. Tal van personaliteiten van verschillende gezindheden binnen de arbeidersbeweging woonden de plechtigheid bij. Leen Vandamme kondigde de geplande herdenkingen van september aan (zie blz. 2). François Vercammen schetste leven en werk van onze overleden kameraad. Jacques Yerna bracht zijn samenwerking met Ernest, in de jaren vijftig en zestig, in herinnering. Nadine Peeters getuigde van de invloed van Ernest op de jonge generaties.

De zin van van een eerbetoon

Uiteraard brengt deze krant hulde aan één van haar grootste bezielers. Dit speciaal nummer is volledig aan Ernest gewijd en zal in grote oplage verspreid worden in de arbeidersbewegingen en andere sociale bewegingen. In een eerste gedeelte overlopen militanten van de Vierde Internationale leven en werk van Ernest. In een tweede gedeelte brengen we getuigenissen van personaliteiten die in het verleden met Ernest samenwerkten. Het spreekt voor zich dat de redactie van *Rood* het niet noodzakelijk eens is met hun huidige politieke opvattingen.

Het gaat er hier niet louter om leven, hoop en strijd van een man aan te halen. Vanaf het moment dat Ernests politiek bewustzijn tot leven kwam, was zijn bestaan onlosmakelijk verbonden met dit van de internationale arbeidersbeweging en de marxistische stroming in haar schoot. De vooruitgang en tegenslagen van de wereldrevolutie bepaalden het ritme van leven en werk van onze kameraad. Zijn militant leven in herinnering brengen betekent dat men het boek van de klassenstrijd opent op de belangrijkste pagina's van de afgelopen zestig jaar. Bij het lezen van deze pagina's, maken we niet alleen kennis met een individu dat met opgeheven hoofd voor het tribunaal van de Geschiedenis verschijnt: we krijgen een beeld van de mensheid, een programma en een politieke praktijk die zich in haar globaliteit ontvouwt, haar historische zin onthult, de filosofische samenhang toont en zich onbevreesd onderwerpt aan de kritiek van mannen en vrouwen.

Als mens is Ernest een individu zoals alle anderen. We brengen hulde aan zijn sensibele en zijn immense weerspanning, zijn revolte, tegen alle vernederingen. Dat vermogen is onlosmakelijk verbonden met de voor hem karakteristieke combinatie

van subjectieve en objectieve factoren in de marxistische analyse. Als militant is het uitzonderlijk palmars van Ernest ook dat van duizenden vrouwen en mannen die durfden opstaan om hun rationeel geloof in een democratisch en zelfbeheerd wereldsocialisme uit te roepen. Uit deze overtuiging hebben ze de energie geput om de kapitalistische uitbuiting en onderdrukking - ook als deze de meest beestachtige vormen aannam - te bestrijden.

Wij van de SAP zijn deels deze militanten en deels hun opvolgers. Dat palmars is ook het onze. We hoeven er niet mee te zwaaien om er trots op te zijn: ons blazoen is onbevlekt. We dragen er de volle verantwoordelijkheid voor. Van de strijd tegen het stalinisme in de kommunistische beweging tot de kritiek op Gorbatsjov, van het Verzet tot Mei '68, van de steun aan het revolutionaire Cuba tot de campagne tegen de Vietnam-oorlog, van de tussenkomst in de 'staking van de eeuw' tot de netwerken van 'valiezendragers' tijdens de Algerijnse bevrijdingsoorlog, van de stichting van *La Gauche* binnen de BSP tot deze van de RAL-SAP, om nog maar te zwijgen van de Parti Wallon des Travailleurs, de Union de la Gauche Socialiste, de Socialistische Beweging Vlaanderen...

Wij hebben niets te verbergen. Maar onze fierheid zal nooit onze zelfkritische geest aantasten, zonder dewelke er marxisten noch revolutionairen, die naam waardig, zijn. Want dat palmars verrechtvaardigt niet wat we zijn omwille van wat we waren. Het is de fundering waarop we bouwen wat we morgen willen zijn. Daarom willen we dat de balans juist is. Om onze zwakheden te overstijgen. Om ons te oriënteren in deze periode waarin velen ont-redderd zijn. Om de karaktersterkte van onze voorgangers - en van Ernest in het bijzonder - te verwerven. Want geen enkele theorie, hoe juist ze ook is, zal volstaan om als revolutionair het verschrikkelijke, gemonialiseerde kapitalisme - dat z'n werkelijke gelaat toont in Bosnië, Rwanda, Palestina... - te verslaan.

We vervallen niet in personenkultus. Toch durven we stellen dat Ernest Mandel, als marxistisch denker en revolutionair militant, zich in het verleden bevindt van de grote theoretici van het marxisme en dat marxisme verrijkte. Maar net als Leon Trotski, Rosa Luxemburg, Vladimir Oeljanov 'Lenin' en Karl Marx, had Ernest sterke en zwakke kanten. Op menselijk vlak was hij, zoals iedereen, getekend door deze vervreemde en vervreemdende maatschappij. Op politiek vlak gebeurde het al eens dat hij zich te ver liet leiden door zijn revolutionair optimisme. Op militant vlak kende hij niet alleen grote successen, maar ook nederlagen en mislukkingen. Ook die verantwoordelijkheid willen we dragen. Meer nog: we durven eveneens stellen dat enkel op die manier, in hun menselijke en historische waarheid, strijd en oeuvre van Ernest levend kunnen blijven en, tegen alles in, bijdragen aan de strijd van de arbeidersklasse, de strijd voor de socialistische revolutie. Dat is de zin van de hulde die we vandaag aan Ernest Mandel brengen. □

Op 20 juli 1995 overleed Ernest Mandel te Brussel. Met hem verdwijnt niet alleen de voornaamste leider van de Vierde Internationale, maar ook een groot marxistisch theoreticus die zijn politiek-organisatorisch engagement wist te verzoenen met een onafhankelijkheid van geest die borg stond voor zijn intellectuele creativiteit.

De lange mars van een revolutionair militant

François Vercammen (*)

(*) François Vercammen is lid van het Politiek Bureau van de SAP en van de leiding van de Vierde Internationale

Ernest Mandel definieerde zichzelf nooit anders dan als een revolutionair militant van de arbeidersbeweging. Als onvergelijkbaar opvoeder in de traditie van Plekhanov en Kautsky, buitengewoon redenaar voor een massaal publiek en onvermoeibaar propagandist naar het voorbeeld van Rosa, groot theoreticus in rechtstreekse dialoog met Marx, lag zijn diepste verzuchting in de opbouw en de leiding van een organisatie, de Vierde Internationale, waarmee hij de politieke en organisatorische vraagstukken van de socialistische wereldrevolutie aanpakte, in de lijn van Lenin en Trotski.

Jeugd en familietraditie

Ernest Mandel wordt geboren in april 1923, het jaar waarin - met een onomkeerbare nederlaag - de Duitse revolutionaire periode afgesloten wordt; een periode die ontstond bij het einde van de eerste wereldoorlog. Zijn

ouders wonen reeds in ballingschap te Antwerpen. Maar voor de geboorte verkiezen ze Frankfurt dat ze beter kennen. Economische crisis, opgang van het fascisme, oorlogsdreiging en ellende in de volkswijken doen de jonge Ernest zijn kamp kiezen: van de arbeidersklasse en de onderdrukten. Hierbij wordt hij geholpen door de familietraditie die kommunistisch, democratisch en revolutionair is.

Zijn vader, Henri, is een fervent tegenstander van de oorlog en verlaat Duitsland om zich naar Nederland te begeven. Daar ontmoet hij

Wilhelm Pieck (later leider van de KPD en hoog gezagdrager in de DDR). Bij de val van de Keizer in november 1918 keren ze samen terug naar Duitsland. In Berlijn werkt Henri als journalist voor het pas door de bolsjeviëken opgerichte pers-agentschap. Als lid van de Duitse KP raakt hij bevriend met Karl Radek die door Lenin en Trotski uitge-stuurd is als kommissaris in dienst van de pas ontluikende Duitse revolutie. De moord op Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht treft hem zo diep dat hij als balling naar België vertrekt. Zonder militant engagement blijft hij zich interesseren voor een wereld

die wankelt bij de machtsgreep van Hitler (januari 1933) en de doorbraak van Stalin.

Deze dreigende aktualiteit grijpt de jonge Ernest sterk aan. En het is uiteraard zijn vader die hem - met zijn verleden - niet alleen de dagelijkse gebeurtenissen verklaart, maar hem ook de sterk marxistische theoretische en politieke traditie van de Duitse arbeidersbeweging meegeeft.

Antwerpen is in de jaren dertig een turbulente stad, geagiteerd door de sociale strijd en door de politieke strijd tussensociaal-demokraten, stalinisten en trotskisten binnen een levendige arbeidersbeweging. Ernest frekwenteert er de voorhoede-arbeiders, massaleiders, vaak autodidakten, leden van de RSP, de Belgische trotskistische organisatie. Daar bevindt zich ook de kern van de Duitse afdeling van de Vierde Internationale in ballingschap. Binnen deze mikrokosmos ondergaat Ernest de koortsige internationalistische sfeer: verwoede discussies, de aanmaak van een krant gericht aan de Duitse arbeiders, het organiseren van de contacten met de kameraden die in de klandestiniteit Hitler bekampen, de schriftelijke contacten met Leon Trotski...

Zijn onwrikbare band met het Duitse proletariaat wordt hier geboren, samen met zijn geloof in de socialistische revolutie in Duitsland, zijn nooit onderbroken dialoog met Rosa en Marx. Wanneer in 1989-90 de stalinistische bureaucratie ten val komt, situeert zijn grote hoop in een socialistische vernieuwing in de DDR zich in deze continuïteit. Zijn overtuiging in 1944-45, dat net als in 1918-23 het uur van de Duitse arbeidersklasse opnieuw aangebroken is, vindt hier een rationele basis. Maar ook zijn vermetelheid, tijdens de meest sombere oorlogsmomenten, wanneer hij gearresteerd wordt bij het uitdelen van pamfletten aan Duitse soldaten in bezet België en hij erin slaagt te ontsnappen dankzij politieke discussies met zijn Duitse bewakers die ex-leden van de verboden SPD en KPD blijken te zijn. Of nog in 1945 wanneer hij dankzij zijn internationalistische en revolutionaire overtuiging ontelbare hindernissen overwint om zo snel mogelijk zijn Belgische partijkameraden te vervoegen.

De diepe wortels van zijn veelbesproken optimisme en zijn menselijke warmte liggen daàr, in de eksistentieële beproevingen als adolescent en tegelijkertijd reeds militant. Ze liggen niet in een naïef geloof in de goedheid van de menselijke ziel, noch in de lezing van de filosofen van

Ernest (links) met zijn jongere broer Michel. Een revolutionair-kommunistische familietraditie.

de Verlichting en evenmin in een objectivistisch-idealistische interpretatie van het marxisme.

Zeer vroeg leert de ervaring hem dat de mensen - sterken en zwakken, moedigen en lafaards, teneergeslagenen en gerevolteerden - bereid zijn te strijden onder de harde sociale omstandigheden van het kapitalisme en zo een politiek bewustzijn verwerven. En dat de meest gemotiveerden en best georganiseerden mirakels kunnen verrichten als ze zich verbinden met de arbeidersklasse en de jeugd en een revolutionaire partij opbouwen die deze taken op zich neemt.

Verzet en nazi-kampen

In 1939 wordt Ernest lid van de Revolutionair Socialistische Partij (RSP), de Belgische afdeling van de Vierde Internationale. De RSP is er dan in geslaagd uit de marginaliteit te treden op de opeenvolgende golven van grote sektoriële en interprofessionele strijd en zich in te planten onder de mijnwerkers, de metaalbewerkers en de dokwerkers. Maar in 1938 heeft de partij sterk te lijden onder de weerslag van de nederlaag van de arbeiders. In mei 1940 en juni 1941 wordt de partij nogmaals hard getroffen, deze keer door de repressie.

Want in tegenstelling tot een langdurig door allereerste stalinisten aangewakkerde leugen neemt de trotskistische beweging van in het begin actief deel aan het verzet tegen de nazi-bezetting. De beweging betaalt er een zware prijs voor: een groot deel van de leiding en het kader zal omkomen in de Duitse concentratiekampen. Ernest wordt zelf tweemaal aangehouden. Eerst tijdens het uitdelen van pamfletten aan Duitse soldaten (hij wordt opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis als tussenschakel tot deportatie naar Auschwitz, maar slaagt erin te ontsnappen). Een tweede maal in maart 1944, na het verdelen van pamfletten aan de Cockerill-fabrieken te Luik (hij wordt veroordeeld tot dwangarbeid en naar een Duits werkkamp gevoerd). Ook daar ontsnapt hij, wordt opnieuw gevat en in een ander werkkamp opgesloten, waar hij in april 1945, dankzij de bureaucratische verwarring die het wankelende Hitler-regime trof, opnieuw ontsnapt.

Met Abraham Léon aan het hoofd van de PCR

De vernieuwing van de kaders die vanaf 1938 noodgedwongen ingezet wordt, gebeurt rond de emblematische figuur van Abraham Léon. (1) Deze jonge leider (geboren in 1918) zet de partij terug op poten: oprichting van een klandestien apparaat, het herstellen van de band met de cellen en de afdelingen, publikatie van *'La Voie de Lénine'*, het uitbrengen van de eerste pamfletten. Léon oriënteert zijn partij naar de strijd tegen de nazi-bezetting en dit in twee richtingen: politiek werk naar de Duitse soldaten toe (in samenwerking met de kameraden van de IKD, waaronder Monat-Widelin die lid is van het Belgisch politiek bureau) en een resoluut anti-chauvinistisch en anti-fascistisch verzet waarvan de arbeidersklasse de as moet vormen. Want het perspectief (van heel de Internationale) is de omvorming van de oorlog in een socialistische revolutie op het Europese continent, net als in 1914-18.

Vanaf juli 1941 maakt Ernest deel uit van het Centraal Komitee van de RCP (ex-RSP) en in november 1943

Grote helderheid van geest en diepe menselijkheid

Met diepe ontroering verneem ik het overlijden van Ernest Mandel en wens ik jullie mijn oprechte deelneming mede te delen.

Een zeer groot man verlaat ons. Een onophoudelijk wakkere geest en intelligentie stonden hem toe ten volle in zijn tijd te leven en zijn tijdgenoten in te lichten over de evolutie van de geschiedenis en de wereld.

De ultieme inspanning die hem ertoe bracht op te roepen tot de verzameling van *Gauches Unies* was ingegeven door een grote helderheid van geest, maar ook en vooral door een zeer diepe menselijkheid.

We verliezen allen een vriend van de mensen en een socio-ekonomist, voortrekker van de strijd van de georganiseerde volkeren.

Ik sta aan uw zijde op deze momenten van stille en eerbiedwaardige overpeinzing.

Pierre Galand

neemt hij voor de eerste maal deel aan een vergadering van het net opgericht Voorlopig Europees Sekretariaat en onmiddellijk daarop (februari 1944) aan de eerste Europese Konferentie van de Vierde Internationale. Van dan af zijn de twee pijlers van zijn activiteit de opbouw van een revolutionaire partij in België en de (her)opbouw van de Internationale. Tot op het einde van zijn leven zal hij gelijktijdig aanwezig zijn in de Belgische en internationale leiding, ook al voert zijn internationale activiteit vanaf de jaren zestig de bovenhand.

Samen met Abraham Léon legt hij onmiddellijk de door de Belgische afdeling aangenomen resoluties over de aktuele problemen voor aan de leiding van de Vierde Internationale: *'De taken van de Vierde Internationale'* (februari 1942), een resolutie over het nationale vraagstuk (over de politieke gevolgen van de Duitse overheersing op de Europese imperialistische staten) en (eind 1943) een ontwerp-resolutie *'Over de revolutionaire likwidatie van de imperialistische oorlog'*.

Met de intrede van Michel Pablo - waarvan de rol zich gedurende de jaren '40 en '50 zal bevestigen - wordt de Europese sektor van de leiding van de Internationale heropgebouwd. Hieraan komt brutaal een einde wanneer de fascistische laars ons opnieuw treft met de arrestaties van Abraham Léon en Marcel Hic (beiden zullen in de kampen omkomen) en van Ernest Mandel (maart 1944, vrij in april 1945). Drie korte jaren volstonden voor Abraham Léon om zijn strijdmakkers - waaronder in de eerste plaats zijn vriend Ernest - zijn brede visie over de samenleving en de arbeidersbeweging, zijn militante geest en zijn revolutionair optimisme door te geven. *'Achter elke reden om te wanhoppen, moet men redenen van hoop ontdekken.'* Met deze woorden brengt de jonge Ernest hulde aan zijn kameraad en vriend. (2)

In de Belgische arbeidersbeweging (1939-1965): een fundamentele ervaring

Het persoonlijk engagement van Mandel in de Belgische arbeidersbeweging - sinds het begin van zijn militant leven in 1939 tot in 1965 - vormt een uitermate

(vervolg blz. 6)

Als verkoper van 'La Gauche' dat hij vanaf 1957 leidt

vruchtbare ervaring. Het levert hem enkele van zijn voornaamste politieke stellingen op, het versterkt zijn militante houding op het terrein en het vormt zijn opmerkelijk vermogen tot theoretische veralgemening, zelden abstrakt, nooit pedant.

Vanaf 1943-44 ontwikkelt hij - onder invloed van Abraham Léon - voor het eerst een analyse die zich afzet tegen de simplistische verklaring volgens dewelke het verraad van de reformistische leidingen de oorzaak is van de achterstand in de totstandkoming van een revolutionaire situatie in Europa. Want wat men moet verklaren is waarom stalinisten en sociaal-demokraten hun politieke en organisatorische greep op de arbeidersklasse versterken; een arbeidersklasse die in Italië en Frankrijk op dat moment in het offensief treedt.

Door het begrip 'veralgemeende crisis van de arbeidersbeweging' te lanceren en door te wijzen op de dialectiek tussen de rol van de reformistische leidingen, de kracht van de arbeidersactiviteit en de huidige zwakte van hun klassebewustzijn, ontbloot hij een dialectisch mechanisme dat hij heel zijn leven lang zal verfijnen.

In 1943 vloeit dit denkwerk voort uit de activiteit van de PCR in de gedurfde massastakingen van 1941 en 1942 in de Luikse en Antwerpse metaal en in de mijnen van Charleroi en van de rechtstreekse deelname van Mandel en Léon aan de klandestiene vergaderingen van de syndikale strijdbondes - 'Nieuwe arbeidersbeweging, brekend met het reformisme, antikapitalistisch en ideologisch verward'.(3)

Begin jaren vijftig beslist de Vierde Internationale, geïsoleerd en gemarginaliseerd, de draai naar het 'entris-

me' te nemen: de werking als autonome revolutionaire stroming binnen de reformistische massapartijen. In België blijken de lessen van het verzet en de algemene staking van 1950 uitermate nuttig: door zich te verbinden met de geradikaliseerde syndikale stroming van André Renard en door diens invloed binnen de BSP - waarmee het ABVV via de Gemeenschappelijke Aktie organisch verbonden is - te versterken, komt er ruimte vrij voor een brede linkse stroming - vertrekpunt om vooruitgang te boeken in de opbouw van een revolutionair-marxistische partij, ingeplant in de arbeidersklasse.

Gedreven door de noodzaak een band tussen hemzelf, zijn organisatie en de reële arbeidersbeweging te onderhouden, wordt Ernest journalist bij het partijdagblad 'Le Peuple' (1954-58). André Renard - van anarcho-syndikalistische oorsprong, verzetsleider en voortaan adjunct algemeen-secrataris van het ABVV en ideoloog van een krachtige syndikale linkerzijde - merkt Ernest op en werft hem aan voor de 'studiekommissie van het ABVV'. Doel: de kracht, de economische mechanismen en de echte doelstellingen van de grote kapitalistische groepen blootleggen en er een economisch alternatief tegenover stellen. Ernest heeft een doorslaggevend aandeel in de aanmaak van één van de 'historische' documenten van de Belgische arbeidersbeweging, 'Holdings en economische democratie', en ook in het vervolg, een programma van structuurhervormingen, ondanks enkele dubbelzinnigheden het actieprogramma 'op z'n Belgisch' met het oog op een algemene staking.

Met de ploeg van André Renard neemt hij deel aan de popularisering van dat programma. Dit staat hem toe de actieve en massale syndikale beweging goed te leren kennen - van boven tot onder, met al haar sterke en zwakke punten, haar dagelijkse routine en haar strijd, vooral die formidabele algemene staking in de winter van 1960-61. Dag in dag uit kan Ernest honderden delegees en militanten ontmoeten, de toenmalige besten van de arbeidersvoorhoede. Van dichtbij leert hij de uitbuiting van de arbeid in de bedrijven kennen.

Tegelijkertijd slaagt Ernest erin de oprichting van twee weekbladen te doen lukken: 'La Gauche' (waarvan hij hoofdredakteur wordt) en zijn Vlaamse homoniem 'Links', dat vanaf 1956-57 binnen de BSP een brede, pluralistische, syndikalistische en intellectuele linkse stroming rond zich organiseert.

Een revolutionaire strategie voor kapitalistisch Europa

Hoewel programmatorisch heterogeen, slagen de bladen erin zich te consolideren doorheen een reeks concrete politieke gevechten tegen de rechtse reformisten van de leiding. Het gaat om een opmerkelijk succes: de revolutionaire marxisten bewijzen dat, zelfs gering in aantal, ze het politiek initiatief kunnen nemen en zich in het hart kunnen bevinden van het politieke leven van de arbeidersbeweging en de arbeidersklasse. Deze les zou niet verloren gaan: Ernest zal zijn Belgische en internationale kameraden hiervan steeds blijven overtuigen.

De staking van '60-'61 met haar naweeën wordt het hoogtepunt voor deze brede antikapitalistische linkerzijde. In 1964-65 wordt ze uit de BSP gesloten, versnipperd ze geleidelijk aan in verschillende stromingen en

mislukt ze in haar poging een nieuwe links-socialistische massapartij op te richten.

Ernest diept zijn denkwerk uit, put uit de grote debatten van de arbeidersbeweging van de 20ste eeuw, werkt tegelijkertijd aan zijn *'Traité d'économie marxiste'* (gepubliceerd in 1962) en werkt geleidelijk een strategisch schema voor de socialistische revolutie in de ontwikkelde kapitalistische landen van Europa uit. De vraagstelling uit de oorlogsperiode keert voortdurend terug: hoe de reformistische overheersing op de arbeidersklasse verklaren en teniet doen? Maar die vraagstelling diept zich langs beide zijden van de ketting uit: welke objectieve tegenstellingen - buiten een nieuwe wereldoorlog - kunnen uitmonden in een revolutionaire situatie? Welk is - op het subjectieve vlak - het politiek-programmatorisch alternatief dat de massa's toestaat vooruitgang te boeken en de revolutionaire-marxisten toestaat er de leiding van te nemen en hun partij op te bouwen?

De *'Traité'* laat Ernest - naast zijn aktualisering van het marxisme - onbevredigd op het objectieve vlak van de algemene systematisering. (4) *L'apogée du néo-capitalisme et ses lendemains'* (*Les Temps Modernes*, augustus-september 1964) maakt de brug naar zijn magnum opus (gepubliceerd in 1972), *Het Laaikapitalisme*.

In tegenstelling tot een taai vooroordeel zijn het niet 'de lange golven' die hierin op het voorplan staan, de rode draad van Mandel is *'het ontrafelen van de impact die de stuwende krachten van het hedendaags kapitalisme op de sociale verhoudingen en de klassenstrijd hebben'*.

Anderzijds tracht hij zijn programmatorische konklusies uit te diepen en te syntetiseren, voortaan in dialoog met de linkerzijde van de sociaal-demokratie en rond de kommunistische partijen (meer bepaald in Italië). *'België tussen neo-kapitalisme en socialisme'* wordt tegelijkertijd gepubliceerd in *La Gauche/Links* en in *Partisans* (Parijs, oktober-december 1963), en vooral *'Une stratégie socialiste pour l'Europe occidentale'* (*Revue Internationale du Socialisme*, mei-juni 1965, tijdschrift geleid door Lelio Basso).

'Mei 68', de pre-revolutionaire situatie die zich tussen 1968 en 1975 in Zuid-Europa ontwikkelt, brengt de bevestiging en de overstijging van deze hypotesen, want ze trekken een politiek kwalitatief superieur kader en wijzen op substantiële veranderingen binnen de samenleving en de sociale beweging in kapitalistisch Europa (zie hiervoor het uitstekende verzamelwerk, E. Mandel, *'Revolutionary Marxism Today'*, uitgegeven door J. Rotschild, Verso 1979).

De strategische vraagstukken treden nu tot ver buiten de konfidentiële militante cenakels: ze worden door honderdduizenden militanten op internationale schaal besproken.

De grote doorbraak van de jaren 1962-1964

Vanaf 1966-67 verplaatst Ernest Mandel zijn publieke activiteiten naar de internationale arena. (Ernest ontmoet in die periode zijn eerste echtgenote, Gisela Scholtz. Zij is militante van de Duitse SDS en zal later lid worden van de Belgische en internationale leiding. Ze

sterft te vroeg.) Wat begint met een bescheiden poging om de hand te reiken aan de nieuwe jongerenradikalisatie, wordt een formidabele poging om de Vierde Internationale op het niveau van haar historische roeping te tillen: deelnemen aan de vorming van een nieuwe revolutionair-socialistische leiding voor het wereldproletariaat.

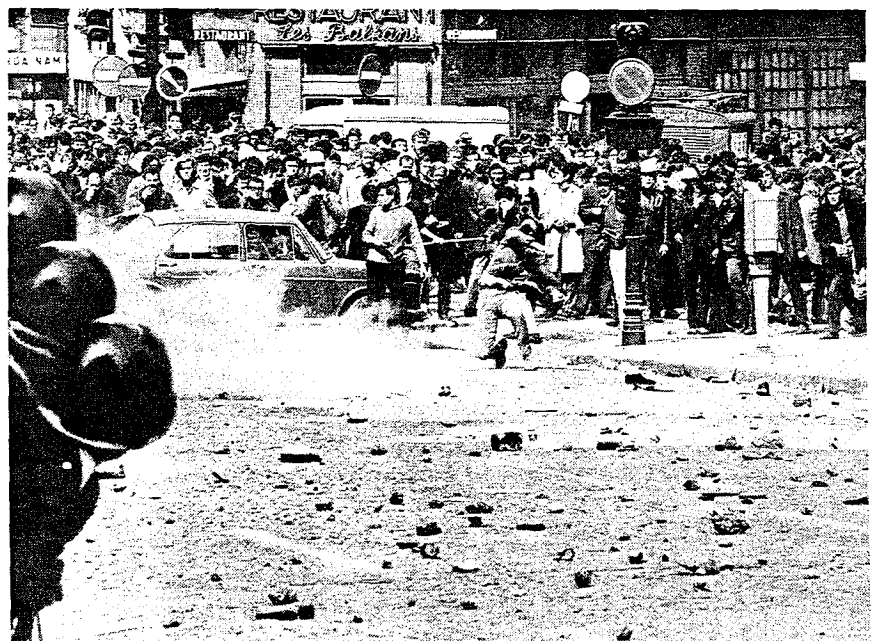
Achteraf bekeken stellen we vast dat er zich in de periode 1962-64 een kapitale wending voordoet. In een eenmakende beweging worden drie trage, kumulatieve bewegingen samengebond, die betekenisvol worden voor de objectieve toestand, de Internationale en het militant leven van Ernest.

Eerste wereldsituatie. De houdgreep waarin de 'overwinnaars' van de tweede wereldoorlog (het Amerikaans imperialisme en de stalinistische bureaucratie) de arbeidersklasse en de emancipatorische bewegingen van de volkeren gekneld hielden, lijkt te verslappen. Overwinning van de Cubaanse revolutie (1959), nederlaag van het Frans imperialisme in Algerije (1962), arbeidersopstanden in Oost-Berlijn (1953), in Polen en Hongarije (1956), het konflikt tussen de USSR en China (1962-63), het uiteenvallen van de stalinistische bureaucratie op wereldschaal, einde van het monolitisme binnen de kommunistische partijen, aarzelende heropleving van stakingsbewegingen in de imperialistische landen... Een ruimte wordt geopend. Het politiek debat dringt zich op. Door deze scheuren glijdt een straaltje hoop: elementen van 'een nieuwe brede voorhoede' die breken met de traditionele reformistische leidingen treden naar voor.

De leiding van de Vierde Internationale is zeer gevoelig voor deze ontwikkelingen. Het revolutionair optimisme (vaak belachelijk gemaakt binnen een ontgoochelde linkerzijde) kan uiterst behulpzaam zijn bij het maken van analyses. Dat wordt ook het geval. Het 7de Wereldcongres (1963) buigt zich volop over *'de actuele dialectiek van de revolutie'* (titel van de centrale resolu-

(vervolg blz. 8)

Foto: Mei 68, een 'nieuwe voorhoede' treedt op de voorgrond. Vanaf 1963 schat Ernest Mandel de wending die zich in de wereldsituatie zal voordoen juist in.

tie). Vijf jaar later zitten we in '1968', op dat ogenblik nog onverhoopt: simultane en spektakulaire opgang van de wereldrevolutie in haar drie wereldsektoren (neokoloniaal, stalinistisch-bureaucratisch, imperialistisch)...

Deze opmerkelijke politieke sensibiliteit heeft niks te maken met enig profetisch vermogen. Het is de vrucht van een talrijkere en kollektievere leiding. Maar tevens is deze globaliserende en internationalistische inschatting rechtstreeks verbonden met de activiteit van de Internationale, haar afdelingen en haar militanten. Ondanks haar politieke marginaliteit en haar 'tocht door de woestijn' sinds 1938 heeft de Vierde Internationale zich weten vast te klampen aan de radikale strijd en aan revolutionaire ervaringen (van een grote politieke rijkdom) die zich eveneens naast de politieke 'mainstream' voordoen. Enkele voorbeelden. In 1950 wordt een werkbrigade naar Joegoslavië gestuurd (dat Stalin op dat ogenblik tracht te verstikken). Men bedient zich van het zelfbeheer als hefboom voor een socialistische vernieuwing. Men wordt 'valiezendrager' voor het Algerijnse FLN opdat deze het Franse imperialisme kan verslaan en, vervolgens, gestimuleerd wordt om haar revolutie de socialistische weg te doen inslaan. In 1959 erkent men onmiddellijk de socialistische draagwijdte van de Cubaanse revolutie. Zonder vooroordelen identificeert men zich met de non-konformistische leiding van Fidel en Che. Tegelijkertijd steunt men 'nieuwe guerrilla's' in Latijns-Amerika. De Vierde Internationale is op dat ogenblik ongetwijfeld klein en minoritair, maar alleszins geen sekte die vooral bekommerd is over het eigen voortbestaan en het uitroepen van het eigen gelijk.

Bij al deze gebeurtenissen is Ernest Mandel rechtstreeks betrokken. Hij is zelf een produkt van deze evolutie van de Vierde Internationale. Hij is gerijpt temidden van een leiding waarvan de rijke interne dialectiek maakt dat hij alle grote problemen van deze eeuw kent.

In 1963 is deze intellectuele verworvenheid reeds getoetst aan 25 jaar militantisme binnen een massale arbeidersbeweging in België.

Leider van de Vierde Internationale

De periode van 1965 tot de jaren '80 vormt ongetwijfeld het hoogtepunt van de creatieve kracht van zijn denken en politieke invloed op wereldschaal en dit zowel op de revolutionaire voorhoede als op de linkse intelligentsia. Dat heeft uiteraard te maken met de draai van '1968' in de wereldsituatie en de politieke en numerieke ontplooiing van de Vierde Internationale zelf. Overal benutten de afdelingen van de Vierde Internationale de geboden kansen van strijd en de nieuwe perspectieven voor de socialistische wereldrevolutie.

Het is ook de periode waarin de grenzen voor Ernest gesloten worden: zoals vele anderen wordt hem de toegang ontzegd tot 'de stalinistische planeet' (USSR, China, Oost-Europa), maar ook tot de USA, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland, het Spanje van Franco, Australië...

Ernest put zijn grootste vreugde ongetwijfeld uit het feit dat hij actief kan zijn met een vernieuwde ploeg, versterkt door een jonge generatie revolutionairen die volledig afgestemd is op zijn organisatie. Deze bijdrage van Ernest Mandel staat voor altijd gebeiteld in de geschiedenis van de Vierde Internationale: voor de Internationale een ruimte afdwingen die haar onmiddellijk organisatorische oppervlakte ver overschrijdt; de organisatie richten op de brede historische perspectieven als horizon van de onmiddellijke strijd, een stevige politieke onderbouw aanleggen voor het heftisch militantisme, de organisatie een sterk zelfvertrouwen schenken...

Om dit in zijn globaliteit en onder al zijn aspecten naar

Niets was teveel om na de oorlog de afdelingen van de Vierde Internationale (her)op te bouwen, onder meer in Italië.

waarde te schatten zal men later achterom moeten kijken en vooral veel onderzoekswerk verrichten.

Vanaf '68 is Ernest bekend tot ver buiten de militante kringen. Hij is actief in de vier hoeken van de wereld, op massameetings, vormingsvergaderingen, werkseminaries, universitaire kursussen... Er moeten wel tienduizenden 'piratenkassettes' bestaan van zijn toespraken, van momenten waarop zijn kennis in rechtstreeks contact komt met een geëngageerd, kritisch en entoesiast publiek.

Maar er bestaat ook een enorme 'verborgen zijde' van deze bruisende activiteit, die door het grote publiek nauwelijks of helemaal niet gekend is.

Ernest was een organisator van de Vierde Internationale, zoals hij een 'prakticus' was van *La Gauche*, bekommerd om elk aspect van het militante werk, ook het meest bescheiden (vertaling, bladopmaak, financiële campagnes, het opzetten van sympatisantenkringen, materiële infrastructuur...).

Eenmaal lid van het Internationaal Sekretariaat in 1946, in een wereld vol ruïnes, ontzegt hij zich geen enkele inspanning om de afdelingen in Europa, naast de zijne, herop te bouwen (meer bepaald sleutelafdelingen zoals Italië en Duitsland). Op die manier herstelt hij de banden op het Europees kontinent, een werk dat hij in 1942 aanvatte. (Begin jaren '50 neemt hij deel aan het politiek bureau van de Franse afdeling dat zich in crisis bevindt.) Hij wordt naar Azië gezonden om er opnieuw contact te leggen met de organisaties in India, Indonesië en Sri Lanka (waar de LSSP de meerderheidspartij van de arbeidersklasse wordt). Vanaf dan verliest hij nooit meer het belang uit het oog van de relaties met de Amerikaanse SWP, één van de historische pijlers van de Vierde Internationale. Zowel binnen als buiten de Internationale voert hij strijd voor de eenheid, tegen elk sektarisme.

Hij neemt deel aan de werkbrigade in Joegoslavië (1950) en nadien aan de Konferenties van Korcula - waar socialistische intellectuelen van Oost- en West-Europa elkaar ontmoeten. Hij neemt deel aan het werk ten dienste van het Algerijnse FLN (België was voor het klandestiene werk een belangrijke 'terugvalbasis'). In de periode 1962-63 nodigt Che Guevara hem uit om aan zijn zijde deel te nemen aan het debat over de politiek-ekonomische oriëntering van het socialisme, een debat dat de Cubaanse leiding verdeelt. (5)

Na 1968 is zijn 'agenda' overvol: persoonlijke gesprekken, advies, discussies... met revolutionaire en anti-kapitalistische leiders en linkse intellectuelen van overal ter wereld. Hij mist geen enkele kans om 'emigranten' uit het Oosten of de USSR te ontmoeten - een onbekende want verboden planeet - om rechtstreeks gegevens te vergaren over wat er zich diep in deze maatschappijen afspeelt.

Zijn nota's over gesprekken en interne vergaderingen, zijn bijdragen aan debatten binnen de Vierde Internationale (gepubliceerd in de interne bulletins), zijn immense politieke korrespondentie, maar ook - vanaf 1944 - zijn artikels in het tijdschrift '*Quatrième Internationale*' (indertijd op zeer kleine oplage) vormen een ware goudmijn.

Een kritisch marxisme, niet gekompromitteerd door de stalinistische en maoïstische misdaden

De verdwijning van Ernest Mandel raakt me zeer diep. Met hem verdwijnt er uiteraard een tijdperk, dat kunnen we slechts herhalen bij elke verdwijning van de mensen die ons lief zijn en die voor ons telden. Maar Mandel is ook een kameraad die ideeën, waarden en een optimisme belichaamde die vandaag moeilijk stand houden.

Toen ik bij de Jeunesse Communiste was, eind jaren '50-begin jaren '60, was Mandel tegelijkertijd een politiek tegenstander en de auteur waarbij we de analyses zochten die in de kommunistische beweging ontbraken. Zijn '*Traité d'économie marxiste*' beïnvloedde een hele generatie en zijn '*Formation de la pensée économique chez Karl Marx*' blijft één van de meest authentieke getuigenissen van dit 'levendig marxisme' dat we tevergeefs zochten bij vele marxistische ideologen die indertijd in de mode waren.

Ik herinner me dat in Moskou, waar Mandel uiteraard persona non grata was, een tijdschrift één van zijn analyses van het hedendaags neo-kapitalisme publiceerde. Uiteraard vermijde men te vermelden welke 'trotskistische duivel' zich achter de pen van deze 'eminente ekonomist' verschool.

Hoe kunnen we, nu we achterom kijken, niet de verloren tijd opmerken, die verspilde energie in de weigering van dialoog en wederzijdse erkenning tussen de verschillende stromingen die zich op het marxisme beroepen, in de polemieken en het steriele sektarisme - terwijl het zo dringend was het gedachtengoed vooruit te doen schrijden!

Een deel van de huidige ontreding heeft te maken met een gebrek aan creativiteit. Als vanuit dat oogpunt de verantwoordelijkheden gedeeld zijn, moet men wel degelijk zeggen dat deze van het stalinistisch kommunisme en van het post-stalinisme verpletterend zijn. Ondanks haar beperkingen en haar eigen impasses heeft de trotskistische stroming de verdienste, bij storm en ontij, een kritisch marxisme gehandhaafd te hebben, een kommunisme dat niet gekompromitteerd is door de stalinistische en maoïstische misdaden, en last but not least, de verdienste heeft van dat zo verguisd en zo verraden 'socialistisch internationalisme' dat zo noodzakelijk blijft! En die bijdrage hebben we meer bepaald te danken aan mensen van de grootte van een Ernest Mandel!

Al mijn solidariteit en mijn sympathie dus, in deze rouw die jullie treft, en de wil zo'n erfenis niet te 'verloederen'!

Vriendschap,

Jean-Marie Chauvier

Journalist, medewerker '*Le Monde Diplomatique*'

Voortdurend wordt zijn belangstelling aangescherpt. Hij raakt geboeid door Spinoza, droomt ervan een boek te schrijven over '*de permanente revolutie in het Vlaanderen en de Nederlanden van de XVIde eeuw*', bekommert zich om het etische vraagstuk, herbront zich bij Ernst Bloch - '*de grootste marxistische filosoof van de XXste eeuw*', dixit Ernest - en ontspant zich met de lectuur van een massa politieromans. (6)

Bij al deze militante activiteit blijven drie fundamentele problemen van deze eeuw het middelpunt van de analyse: de dynamiek van de tegenstellingen binnen de kapitalistische maatschappij als een geheel; de rol van de arbeidersbeweging en de activiteit van de arbeidersklasse onder het moderne kapitalisme; het stalinisme.

Ernest is zich bewust van de buitengewone vooruitgang die Trotski's analyse van het stalinisme betekent en draagt krachtig bij tot de aktualisering van die analyse. Hiermee doorprikt hij alle dogma's die door de epigonen van het trotskisme verspreid worden. Al zeer snel wordt hij op wereldkongressen de inleider over deze materie. Op het 5de Wereldkongres legt hij een waardevol document voor dat tegelijkertijd een balans opmaakt en een nieuwe situering voorstelt: '*Opgang, verval en val*

(vervolg blz. 10)

Tijdens een televisiedebat in Duitsland, na de val van de muur.

Bedankt Mandel, bedankt!

Ik ontmoette Ernest Mandel voor het eerst in 1963 op samenkomsten van *Links*. Als 'jongere' (ik was toen dertig) keek ik vol bewondering en met groot vertrouwen op naar de man die zoveel wist, van wie zoveel overtuiging uitging, zoveel zekerheid.

Het was in die periode dat Mandel in *Links* zijn artikelenreeks publiceerde 'België tussen kapitalisme en socialisme' en dat bij de Parijse uitgever Julliard het boek (in twee delen) van Mandel verscheen *Traité d'économie marxiste*.

In de zestiger jaren maakte men zich in linkse kringen bezorgd over de afwezigheid van linkse denkers. Marxistische literatuur uit de vorige eeuw bleef de basis van het denken. Er was behoefte aan nieuwe, creatieve linkse ideeën.

Ernest Mandel bracht de broodnodige nieuwe ideeën. Hij interpreteerde de economische situatie van zijn tijd niet vanuit een 19de eeuwse marxistische visie. Hij analyseerde de wereld midden de 20ste eeuw vanuit een buitengewone historische kennis en met de marxistische analysemethode.

Mandel wekte begeestering en niets was hem teveel. Zo kwam hij naar Zottegem zijn boek bespreken voor een groepje Jongsocialisten; werkte hij mee aan de vorming van vakbondsmilitanten in Aalst.

In 1973, na de moord op Allende, mocht ik rekenen op zijn medewerking bij de organisatie van een protestmeeting te Zottegem, waar hij het woord voerde.

De Vlaamse BBTK-sekretarissen wist Mandel te boeien tijdens een studiedag te Nieuwpoort.

Mandel zal ook in mijn herinnering blijven als een buitengewoon optimist, zelfs een beetje tot het naïeve toe. Zo was zijn entoesiasme voor Solidarnosc zonder voorbehoud... Zijn absoluut geloof in de mens stimuleerde zijn idealistische verwachting.

Ernest Mandel was een groot man! Hij laat een niet te vullen leemte na. Bedankt, Mandel, bedankt!

Herman Van Herzeele
Sekretaris BBTK-Aalst
Voorzitter ABVV-Aalst

van het stalinisme' (*Quatrième Internationale*, december 1957). Hij volgt stap per stap de bureaucratische hervormingen en ontbloot er de economische en sociale onderbouw van. Hij onderzoekt de mogelijkheden tot politieke revolutie, eerst in de USSR gevolgd door de DDR. Op het einde van zijn leven beschouwt hij de politieke duidelijkheid over de socialistische democratie als een absoluut fundamentele vereiste om de volkeren, de arbeidersklasse en de jeugd - na het fascisme en de desastreuse ervaring van het 'reëel bestaand socialisme' - (opnieuw) te winnen voor het socialistisch perspectief. (Zie de resolutie van het 11de Wereldcongres waarvan hij de bezieler en de belangrijkste opsteller is).

Het laatste gevecht: voor Trotski en de Vierde Internationale

De mislukking - 't is te zeggen het niet plaatsgrijpen - van de anti-bureaucratische, socialistische revolutie in de USSR en de DDR is voor Ernest als voor de hele anti-stalinistische en echt socialistische linkerzijde een bron van ontgoocheling.

Slechts met een sterke interne terughoudendheid geeft hij toe dat het kapitalistisch herstel een beslissende trap bereikt. Los van de voorspelling, mobiliseert Ernest zijn energie voor het grootste militante gevecht van zijn leven: zoveel mogelijk verworvenheden uit deze ondergang redden.

Hij zet alle materiële en militante middelen in om revolutionair-marxistische kernen in de ex-USSR en de ex-DDR te konsolideren. Hij verdedigt de 'legitimiteit van de Oktoberrevolutie' (zie in het engels en het frans de *Cahiers/Notebooks van het IIRF/IIRE*). Hij maakt van elke gelegenheid gebruik om de rol en de ideeën van Trotski te verdedigen tegenover de ex-stalinistische wereld die opengaat (deelname in de ex-USSR aan debatten die door de media verslagen worden; vergaderingen met instanties van de KP; een nieuw boek, *Trotski als Alternative*, dat in de voormalige DDR wordt uitgegeven door de uitgeverij van de voormalige KP - waar hij trots op is).

Zijn spreekwoordelijk optimisme maakt hem niet blind voor de reactionaire wending in de wereldsituatie. Uit ervaring weet hij dat het overleven van de Internationale - haar revolutionaire geest en organisatorische integriteit - meer dan vroeger afhangen van de politieke overtuiging van de kaders en militanten. Dit geeft aanleiding tot *'Socialisme of barbarij, programmatisch manifest van de Vierde Internationale aan de vooravond van de XXIste eeuw'*. Aanvankelijk wil hij hiermee de politieke verworvenheden van de Internationale 'vergendelen' ten opzichte van de twijfel die op wereldschaal in de rangen van de linkerzijde sluipt. Maar zeer snel begrijpt Ernest dat de aan gang zijnde omwentelingen niet alleen de krachtsverhoudingen aantasten, maar ook - en in de diepte - de sociale structuren van maatschappijen, staten, klassen, politieke krachten, kulturele sferen en bewustzijn.(7)

De Vierde Internationale voorbereiden op de volgende eeuw veronderstelt van dan af een substantiële uitbreiding van het revolutionair-marxistisch programma tegen elk sektarisme of dogmatisme in en een politiek profiel dat op de toekomst en de komende generaties gericht is.

De linke streken van professor Mandel

Sta ons toe een anekdote aan te halen die Ernest op een voor velen ongekende manier in herinnering brengt. In 1979, wanneer hij nog steeds Frankrijk niet binnen mag, wordt Ernest op een ochtend door flikken bij de kraag gevat op het vliegveld van Roissy, net uit Latijns-Amerika terugkerend. De flikken sluiten hem op, niet in een kommissariaat, maar in een hotelkamer dichtbij het vliegveld. Eenmaal in zijn kamer is Ernests eerste reflex de telefoon te deblokken en kortweg zijn gezellin, die te Parijs verblijft, op de hoogte te stellen. Eenmaal gewaarschuwd, belt zijn gezellin Alain Krivine die onmiddellijk de pers alarmeert. Een half uur later verdringen de journalisten zich in en rond het hotel voor de ogen van de verbouwereerde flikken. Na enige aarzeling beslissen de flikken zich van Ernest te ontdoen door hem op het eerste vliegtuig naar Zaventem te zetten.

Net thuisgekomen belt Ernest ons op om te kijken of hij onmiddellijk terug naar Frankrijk kan per auto. Bij het vallen van de avond steken Ernest en Guy rustig de grens over langs een kleine landweg. Onderweg maakt Ernest de volgende bedenking: van alle revolutionairen ter wereld, bezit hij ongetwijfeld het rekord van de meeste illegale grensoverschrijdingen.

Omstreeks 22 uur zet Guy hem af aan het metrostation van de 'porte de la chapelle' in Parijs. Als een arbeider die van z'n werk komt, begeeft Ernest zich met de metro rustig naar z'n verblijf. Hij was in z'n schik door de neus die hij de Franse flikken gezet had: het was de eerste keer dat hij 's ochtends uit een land werd gezet en er dezelfde dag nog terugkeerde...

We zijn ervan overtuigd dat Ernest deze kleine tragi-komische episode onder andere omstandigheden meermaals beleefd heeft. Het is een aspekt van zijn persoonlijkheid als man van de aktie dat ook moet gekend zijn. Aanvaard onze revolutionaire groeten,

Guy Van Sinoy en Francine Dekoninck

Ondanks een eerste hartaanval (december 1993) blijft Ernest Mandel zijn rol binnen de leiding van de Vierde Internationale vervullen. Hij spiedt konstant naar mogelijkheden om de situatie om te keren, meer bepaald via een verkiezingsoverwinning van links in Brazilië. Maar tegelijkertijd bespeurt hij het morele en politieke verval van de traditionele reformistische leidingen en het verval van de 'klassieke' arbeidersbeweging, de kriminalisering van het kapitalisme en bevraagt hij zich over het overleven van de planeet... Hij citeert cijfers over de schrijnende armoede in de wereld en benadrukt de verslechterde situatie van de vrouw. Hij bevraagt zich opnieuw over de nazi-barbarij, waarover zijn bibliotheek alle recente werken telt.

De achteruitgang van zijn gezondheid hindert hem, maar hij blijft verder werken 'voor de Internationale - de zin van mijn leven', zoals hij in zijn testament schrijft. Hij vindt troost en soelaas bij Anne, zijn echtgenote, met wie hij de laatste veertien jaar van zijn leven in vreugde en geluk deelt.

Begin juni 1995 staat hij er absoluut op deel te nemen aan het Wereldkongres. Hij leidt zelf onze werkzaamheden in, door de thema's aan te snijden die hem zo dierbaar zijn en door een oproep te doen aan de jonge generaties om de strijd verder te zetten.

Ernest Mandel heeft ons verlaten. Wij treuren om zijn verdwijning. Maar tegelijkertijd keren wij ons naar de revolutionaire strijd. Zijn leven vormt een krachtige oproep tot engagement aan de zijde van alle onderdrukten en uitgebuitenen, tot de opbouw van een revolutionair-socialistische Partij en Internationale. Hij laat ons een ontzaglijke politieke erfenis na die we, zonder personen-kultus, zullen inzetten in de komende politieke en ideologische strijd, die onvermijdelijk zal gepaard gaan met de herdefiniëring van een programmatorisch en strategisch alternatief voor het socialisme. □

(1) Ernest brengt hem een ontroerende politieke hulde in het voorwoord van de eerste uitgave van 'La conception matérialiste de la question juive', een werk dat Abraham Léon in 1942 voltooide.

(2) op.cit.

(3) Het artikel - getekend E.R. (Ernest Mandel) - 'La crise mondiale du mouvement ouvrier et le rôle de la Quatrième Internationale' in *Quatrième Internationale*, nr. 3, januari 1944, wordt door de twee Franse organisaties van de Vierde Internationale verworpen als 'anti-marxistisch en kulpabiliserend ten aanzien van de arbeidersklasse'.

(4) Voorwoord van *Het Laatkapitalisme*.

(5) La Brèche (1987) heeft recentelijk de neerslag van dit debat heruitgegeven, zie Ernesto Che Guevara, 'Ecrits d'un révolutionnaire'.

(6) Dit levert een boek op, 'Uitgelezen moorden', en vier zeer stimulerende artikels voor tijdschriften.

(7) Zie zijn laatste interview in *Rood*, 1 mei 1995.

Foto: tijdens een meeting aan de universiteit van Toronto (Canada) in 1971. In de periode 68-80 is Ernest Mandel wereldwijd gekend.

ERNEST MANDEL IN LATIJNS-AMERIKA

*'Ik wil best leiders ontmoeten
maar mijn voorkeur gaat uit naar
degenen die aan de basis strijden'*

Eric Toussaint (*)

Ernest Mandel oefent heelwat invloed uit op een aanzienlijk deel van de Latijnsamerikaanse revolutionaire linkerkant. In 1991 ontmoette ik in Centraal-Amerika Roberto Rocca, de voornaamste leider van de Centraalamerikaanse Revolutionaire Arbeiderspartij, lid van het algemeen kommando van het Salvadoriaanse FMLN. Hij wenste tenminste eenmaal Ernest Mandel te ontmoeten. Rocca begon zijn militant leven aan de universiteit van San Salvador als *'mandeliaans trotskist'*. Hij had nooit rechtstreeks contact met Mandel gehad, noch met leden van de Vierde Internationale. Eind jaren '70 hadden de werken van Ernest hem sterk beïnvloed, binnen de KP werd hij als *'trotskist'* gebrandmerkt.

In zijn gekend werk over de Sandinistische guerrilla (*'De lange mars door de bergen'*) vertelt kommandant Omar Cabezas dat Henry Ruiz (later één van de voornaamste Sandinistische leiders) 's avonds, in volle guerrilla, regelmatig in het *Traité d'économie marxiste* las.

Ernest werd vele malen op het Latijnsamerikaanse continent uitgenodigd, hij deed er meermaals grote zalen vollopen. Telkens wanneer Ernest een land aandeed, gaven de grote dagbladen en de TV-zenders de inhoud van zijn toespraken weer.

Het ontbreekt ons hier aan ruimte om volledig in te gaan op de betrekkingen die Ernest met de linkse beweging in Latijns-Amerika onderhield. Er waren uiteraard de geprivilegieerde betrekkingen met de partijen van de Vierde Internationale op het continent. Zonder ooit zijn tactische visies op te dringen, voerde hij met hen een intense dialoog op voet van gelijkheid.

Zijn voornaamste bekommernis was de versterking van onze revolutionaire beweging, zonder in sektarisme te vervallen. Een voorbeeld. In 1992 werd Ernest in Managua uitgenodigd voor de derde vergadering van het Forum van Sao Paulo, waar een honderdtal linkse Latijnsamerikaanse partijen aan deelnamen. De belangrijkste formaties van dit Forum zijn de Braziliaanse PT, de Cubaanse KP, het Nicaraguaanse FSLN, het Salvadoriaanse FMLN, de Mexicaanse PRD, het Frente Amplio van Uruguay... Ernest hield er een opmerkelijke

redevoering. De meeste delegaties vroegen een kopie van zijn toespraak. De voormalige Nicaraguaanse president Daniel Ortega hield een werkvergadering met Ernest, net als een ander lid van de nationale FSLN-leiding, Victor Tirado-Lopez.

De voornaamste bekommernis van Ernest was echter het ontmoeten van militanten die een duidelijke revolutionaire oriëntatie verdedigden: *'Ik wil best leiders ontmoeten, maar mijn prioriteit gaat uit naar degenen die aan de basis strijden'*. Zijn gezellin Anne Sprimont weet dat het geen klein bier was Ernest ervan te overtuigen Tirado-Lopez te ontmoeten die twee jaar eerder schreef dat *'de cyclus van anti-imperialistische revoluties beëindigd was'*. Ik woonde de dialoog tussen Ernest en Tirado bij. Tirado legde uit dat het kapitalisme zijn crisis te boven was gekomen en dat het ons naar een soort socialisme leidde. Ernest wond er geen doekjes om, antwoordde dat dit volkomen fout was en dat men niet mocht wachten om radicale antwoorden aan te brengen. De discussie duurde 45 minuten. Ernest stoorde zich geenszins aan welke vorm van protocol dan ook en verdedigde voluit zijn standpunten.

Ik zou willen besluiten met een persoonlijke herinnering. Op een dag vraagt Ernest me op welke leeftijd ik tot de Vierde Internationale was toegetreden. *'Juni 1970, ik zou zestien jaar worden'*, zei ik. *'Ik ook, dat was in '39'*, antwoordde Ernest.

Het was één van de zeldzame keren dat ik hem oorlogsherinneringen hoorde ophalen. *'Toen ik eens ontsnapte uit een nazi-kamp in Duitsland, werd ik opnieuw gevat en in een ander kamp opgesloten. Ik weigerde te zeggen waar ik vandaan kwam om te vermijden dat ik naar het eerste kamp werd teruggezonden, waar ik grote gevaren zou lopen. Korte tijd later bezocht de kommandant uit het kamp waar ik ontsnapte was me in mijn cel. We stonden oog in oog. Vermetel glimlachte ik. Hij was onder de indruk en zei me dat ik m'n leven gered had. Hij vertrok zonder mijn overplaatsing te vragen.'* Ernest vervolgde: *'Het rebelse karakter dat vaak jeugdigheid schenkt, staat je soms toe de meest kritieke situaties te doorstaan'*. □

(*) **Eric Toussaint** is lid van het Politiek Bureau van de SAP en van de leiding van de Vierde Internationale

Ernest Mandel was wellicht één van de laatste symbolische figuren van de grote kulturele traditie van de moderne arbeidersbeweging, die geboren werd aan het begin van de eeuw, op het kruispunt tussen de erfenis van de Verlichting en de groeiende socialistische beweging. Door zijn internationalistische reikwijdte, zijn militant engagement en zijn omvangrijke theoretische produktie bezette hij een originele en creatieve plaats in de geschiedenis van het hedendaags marxisme.

De theoretische erfenis van Ernest Mandel

Daniël Bensaïd (*)

Ge zien hij vlot de Duitse taal las en sprak, voedde Ernest Mandel zich vanaf zijn vormingsjaren met de fundamentele debatten van het begin van de eeuw: de bibliotheek van het ouderlijke huis was rijk gevuld met de gebonden jaargangen van de *Neue Zeit*. Het theoretisch werk van Mandel kan dus niet louter herleid worden tot zijn onvermoerbare strijd tegen het stalinisme. Zijn oeuvre vormt

de la pensée économique de Marx, tegen de stroom in van het strukturalistisch akademisme dat toen in Frankrijk in zwang was.

Zijn omvangrijke en verscheiden theoretische produktie draait rond een centraal thema. Van bij het einde van de tweede wereldoorlog stelt Mandel in zijn artikels twee cruciale kwesties: 1. Waarom - en in tegenstelling tot de optimistische voorspellingen van de Linkse Oppositie - mondde de ontknoping van die oorlog, ondanks revoluties in China en Joegoslavië, niet uit op de wording van een revolutionaire massabeweging? Waarom mondde dit integendeel uit op een versterkte greep van de stalinistische en reformistische bureaucratieën op de arbeidersorganisaties? 2. Hoe het nieuwe dynamisme van het 'neo-kapitalisme' van de dertig daaropvolgende 'gouden jaren' verklaren?

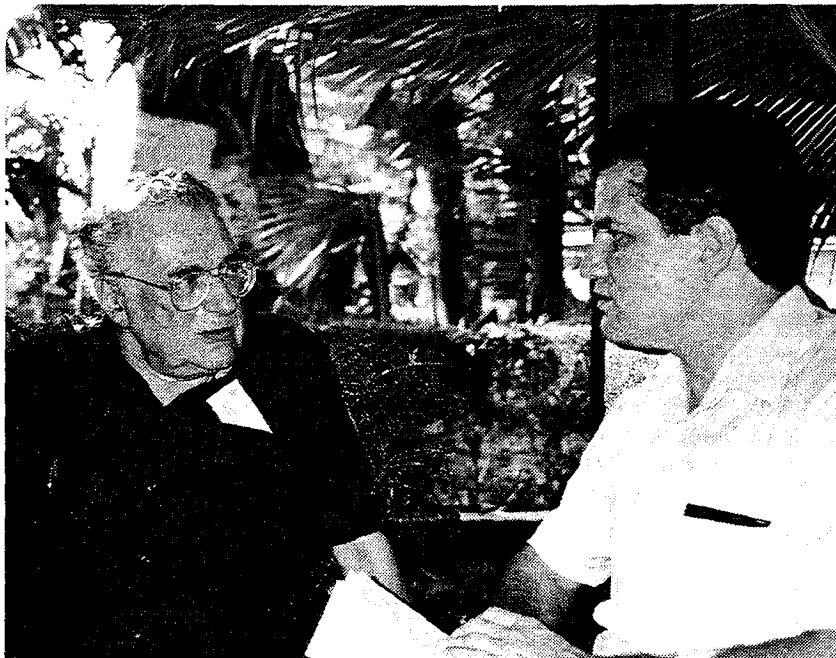
De door Ernest Mandel aangereikte antwoorden zijn nooit simplistisch of éénduidig: de politieke factoren (oorlogen, revoluties, bureaucratie) spelen een sleutelrol, zonder dat hij zich de moeite van een gestrengte studie van de doorslaggevende economische tendensen bespaart.

Men kan dus stellen dat een essentieel onderdeel van het oeuvre van Ernest Mandel gewijd is aan de analyse van de mechanismen en tegenstellingen van het hedendaags kapitalisme. Dat geldt voor bijna een halve eeuw werk: van de *Traité d'économie marxiste* (1962) over de essays over *De Krisis* (1977), via de *Long Waves of Capitalist Development* (1980) en het *Laatkapitalisme* (1975). Het tweede komplementaire luik van dit onderzoek betreft de bureaucratie en haar enigma's: *De bureaucratie?*, *Où va l'URSS de Gorbatchev?* (1989), *Power and Money* (1991).

Op het ogenblik dat het universitaire economische denken (vergrijsd door de jaren van groei) in een eeuwige expansie geloofde, handhaafde Mandel de hypotese van economische cycli en lange golven. Hij was zich echter bewust van de niet opgeloste vraagstukken van deze theorie.

Zo de tendens van terugval van de winstvoet - op het ritme van technologische mutaties (lange vernieuwing

(vervolg blz. 20)

het koppelteken met de meervoudige en kosmopolitische uitdrukkingen van een levendige en creatieve sociale beweging.

Rode draad

De omstandigheden van zijn intellectuele vorming helpen de originele plaats van Mandel in het hedendaags marxisme beter begrijpen. Terwijl de heersende Franse marxologie van de jaren zestig haast niets afwist van doorslaggevende bijdragen zoals de *Grundrisse* van Marx of de geschriften van Rubin, Rosdolski, Parvus, Korsch, Kondratief, werd Ernest Mandel ermee gevoed dankzij zijn talenkennis en de internationalistische reikwijdte van zijn militante visie. Dat wordt goed aange-toond door zijn in 1968 verschenen boek *La formation*

(*) Daniel Bensaïd is lid van de leiding van de LCR, Franse afdeling, en van de leiding van de Vierde Internationale

van het vast kapitaal) en van veranderingen in de organisatie van de arbeid - min of meer toestaat de periodiciteit van de golven en hun neerwaartse omkering in te schatten, is er geen enkele economische 'wet' die de opwaartse omkeringen naar een nieuwe expansieve golf verklaart. Volgens Mandel moet men daarvoor grotendeels wisselvallige 'eksterne' politieke factoren, naast de economische sfeer, in rekening brengen. Maar als de voorwaarden voor deze factoren zo onzeker zijn, hoe kan men dan de relatieve regelmaat van de economische ritmen op een (weliswaar beperkte) tijdspanne van twee eeuwen verklaren?

In de laatste jaren van zijn leven zocht Mandel een antwoord op deze vragen over de betrekking tussen economische ritmen en de specifieke ritmen van strijd en sociale bewegingen. Helaas zullen we waarschijnlijk slechts beschikken over fragmenten van deze ononderbroken zoektocht.

Een groot deel van het werk van Ernest Mandel, die even makkelijk in het Frans, Duits, Nederlands of Engels schreef, blijft helaas buiten het bereik van de Nederlandstalige lezer.

Naast de vele boeken laat Ernest Mandel ons ontelbare artikelen na over planning en zelfbeheer, de Europese eenmaking, de revolutionaire gebeurtenissen van deze eeuw, de Latijns-Amerikaanse sociale formaties, de Chinese culturele revolutie, alsook een kwalitatief hoogstaande pedagogische productie (*Inleiding tot de marxistische economie, Inleiding tot het marxisme, La Place du marxisme dans l'histoire*).

Een paradoks

Binnen de grenzen van dit samenvattend artikel, rest er ons een paradoks te benadrukken: terwijl de boeken wijdverspreid zijn, hun uitstraling en prestige aanzienlijk is - zowel in Duitsland, Latijns-Amerika als in de

angelsaksische landen, blijft het theoretisch werk van Ernest Mandel in Frankrijk onderschat.⁽¹⁾ Hiervoor bestaan waarschijnlijk verschillende redenen.

Ten eerste omdat, naar model van het volledige intellectuele leven, het marxologisch debat in Frankrijk gekenmerkt werd door een filosofische en ideologische overbenadrukking en de gestrengheid van het economisch onderzoek lange tijd ondergewaardeerd bleef. In zijn waardevol klein werkje *Over het westers marxisme* legt Perry Anderson ⁽²⁾ sterk de nadruk op deze bijzonderheid (*zie kader*).

De tweede reden waarom Mandel zo slecht gekend is in Frankrijk heeft wellicht te maken met de gekombineerde gevolgen van het gewicht van de kommunistische partij en zijn vulgaire orthodoxie enerzijds en het provincialistisch conceptueel protektionisme van de universitaire lobby's. Voor deze laatste vormde 'het marxisme van Mandel' het onvergeeflijke nadeel dat het uitermate militant was. In de grote traditie van Marx, Lenin, Rosa en Trotski koppelde Mandel nooit de theoretische studie los van het praktisch engagement en dit in een periode dat de spanning tussen beide naar een echte kloof neigt. Tot op het einde van zijn leven wijdde Mandel steeds een groot deel van zijn energie aan de praktische, materiële, organisatorische vraagstukken van de dagelijkse strijd. En dat is niet de minste van zijn vele verdiensten. □

(1) Om nog maar te zwijgen van België en Vlaanderen.

(2) in het Nederlands, Perry Anderson, *Over het westers marxisme*, Kritiese Bibliotheek, Van Gennep, Amsterdam 1978

'Eén van de centrale elementen voor de wedergeboorte van het revolutionair marxisme op internationale schaal'

'Trotski zelf had, anders dan de meeste theoretici van zijn generatie, geen economisch werk van gewicht geschreven: Rosdolski was geen geschoold econoom en vatte zijn werk op uit plichtsgevoel tegenover de volgende generaties, als eenzaam overlevende van de Oost-Europese cultuur die eens het bolsjewisme en het austromarxisme had voortgebracht. Zijn hoop was niet vergeefs. Vier jaar later publiceerde Ernest Mandel - een Belgisch trotskist, die actief geweest was in het verzet en gevangengezet door de nazi's, voor hij na de oorlog een vooraanstaande plaats kreeg in de Vierde Internationale - in Duitsland een omvangrijke studie, *Het laatkapitalisme*, die veel direct aan Rosdolski te danken heeft: de eerste theoretische analyse van de wereldwijde ontwikkeling van de kapitalistische productiewijze sinds de tweede wereldoorlog, opgezet binnen het kader van klassieke marxistische categorieën.

De traditie die in Trotski zijn beginpunt heeft stond zo, in heel wezenlijke opzichten, in polair contrast met het Westers marxisme. Zij concentreerde zich op politiek en economie, niet op filosofie. Zij was onversaagd internationalistisch, nooit in belangstelling of perspectief beperkt tot een enkele cultuur of een enkel land. Zij sprak een heldere en dringende taal waarvan het fraaiste proza (Trotski of Deutscher) toch een literaire kwaliteit bezat die gelijk was aan of hoger dan die van welke andere traditie ook. Zij bezette geen leerstoelen op universiteiten. Haar leden werden achtervolgd en buiten de wet gesteld. Trotski werd gedood in Mexico. Deutscher en Rosdolski waren bannelingen, niet in staat naar Polen of de Oekraïne terug te keren. Mandel wordt nu nog de toegang geweigerd tot Frankrijk, West-Duitsland en de Verenigde Staten. Andere namen zouden daar nog aan toe te voegen zijn. De prijs die moest betaald worden voor het pogen een marxistische eenheid van theorie en praktijk in stand te houden was hoog. Maar de winst die dat opleverde voor de toekomst van het socialisme was immens. Vandaag de dag levert dit politiek-theoretische erfdeel een van de centrale elementen voor de wedergeboorte van een revolutionair marxisme op internationale schaal.'

Perry Anderson, redakteur en mede-oprichter van *New Left Review*, in *Over het westers marxisme*, blz. 102. Oorspronkelijk in het Engels, 'Considerations on Western Marxism', New Left Books, London, 1976.

Een uitgebreide bibliografie van Ernest Mandel zou het onderwerp moeten uitmaken van een doktoraatstesis. Uit zijn immens oeuvre halen we hier slechts de voornaamste werken aan.

Kort overzicht van een immens oeuvre

Salah Jaber (*)

In mei 1960 voltooit Ernest zijn eerste groot werk, waarmee hij zijn autoriteit als marxistisch econoom vestigt. Het boek verschijnt in 1962, *Traité d'économie marxiste* en zal in vele talen vertaald worden. De scholastieke titel verbergt een gigantische inspanning (tien jaar werk en vijftig pagina's gekonsoleerde titels) om een van de belangrijkste wetenschappelijke bijdragen van Marx opnieuw tot leven te brengen. Die bijdrage was immers vervormd door de stalinisten.

Van de *Traité*...

Na de voltooiing van dit werk is Ernest blijkbaar ontevreden over de toch wel ondanks alles traditionele analyse van wat hij toen nog 'het tijdperk van het verval van het kapitalisme' noemt. Op het moment dat de lange naoorlogse expansieve kapitalistische golf nagenoeg alle marxisten voor een raadsel plaatst, buigt Ernest zich over de theorie van duurzame bewegingen van het kapitalisme en komt hij tot de overtuiging dat deze produktiewijze, sinds de tweede wereldoorlog, in een nieuwe en derde historische fase is getreden (na de klassieke en de imperialistische fase). De grote lijnen van wat hij toen het 'neo-kapitalisme' noemt, beschrijft hij in 1964 in een artikel dat als bijlage wordt gepubliceerd in de latere edities van de *Traité*, zowel als in een van zijn meest gekende pedagogische brochures, *Initiation à la théorie économique marxiste*.

In 1967 schrijft Ernest zijn meest 'filosofisch' werk: *La formation de la pensée économique de Karl Marx*. Hij mengt zich hiermee in het toen modieuze debat over de band tussen de jonge en de rijpe Marx, terwijl hij ook ingaat op andere in zwang zijnde debatten zoals de Aziatische produktiewijze, de theorie van de vervreemding, de industriële samenleving (hij aanvaardde nimmer het begrip 'post-industriële samenleving'). Dit werk zal later vervolledigd worden door de inleidingen van de nieuwe Engelse uitgave van de drie delen van *Het Kapitaal*, die achtereenvolgens in London verschenen: 1976, 1978 en 1981. Deze drie inleidingen zullen later in het Spaans in één volume samengebracht worden: *El Capital: Cien años de controversias en torno a la obra de Karl Marx*.

In 1968 verschijnt in het Duits *Die EWG und die Konkurrenz Europa-Amerika*. Het boek handelt over de interimperialistische tegenstellingen tussen de USA en

het Europa van de Gemeenschappelijke Markt, hun monetaire verhoudingen en het perspectief van Europese integratie. Hoewel het werk vandaag verouderd is, blijft het interessant door de aktualiteit van de problemen die het opwerpt en door de scherpzinnige voorspelling over de neiging tot protektionistische terugplooi van de Europese staten tijdens de veralgemeende recessie die hij aankondigt.

In de eerste jaren na de grote bewegingen van 1968 worden een hele reeks theoretische teksten van Ernest in vele talen gepubliceerd. Dat is meer bepaald het geval voor zijn lessen over de bureaucratie, teksten over het fascisme en de leninistische organisatietheorie. Ook worden tal van polemische geschriften uitgegeven, zoals deze van het debat rond de theorie van het staatskapitalisme in de USSR. In 1970 publiceert hij een bloemlezing over een thema dat deze revolutionair en ex-syndikaal militair nauw aan het hart ligt: *Contrôle ouvrier, conseils ouvrier, autogestion*.

... naar het *Laatkapitalisme*

In 1972 verschijnt eindelijk, in het Duits, Ernest Mandels werk over de derde fase van het kapitalisme, dat hij als zijn meesterwerk beschouwt en waarover hij - terecht - het meest trots is: *Der Spätkapitalismus*. Dat werk is in menig opzicht vernieuwend - meer bepaald door zijn aktualisering en verfijning van de theorie van de 'lange golven' (door de koppeling ervan aan de tendentiële daling van de winstvoet), zijn theorie van de krisissen, zijn analyse over de band tussen derde technologische revolutie, neiging tot permanente innovatie en wapenwedloop enerzijds en structurele hervormingen van het kapitalisme anderzijds.

De ambitie van het werk was dus - vooral voor één man - aanzienlijk. Hiermee bewees Ernest - tot groot ongenoegen van geïrriteerde burgerlijke en soms andere economen - dat hij de meest vruchtbare en meest universele marxistische denker van zijn periode was.

In de vanaf 1975 voor *Inprecor* geschreven artikelreeks over *De Krisis* tracht Ernest aan te tonen dat de veralgemeende recessie van 1974-75 de door hem voorspelde ommekeer van de lange golf bevestigt. Het ging niet om een 'ongelukje' (de 'petroleumkrisis' bijvoorbeeld), de crisis was het gevolg van de onvermijdelijke

(vervolg blz. 16)

(*) Salah Jaber is lid van de leiding van de *Vierde Internationale*

Ernest Mandel in zijn werkkamer te Brussel.

tegenstellingen eigen aan het kapitalisme en van hun kumulatieve verscherping op lange termijn. Sindsdien bevestigde de globale evolutie van de kapitalistische wereld-economie deze 'mandeliaanse' diagnostiek. Vandaag heerst er wereldwijde belangstelling voor de 'lange golventheorie', die Ernest toen in eer herstelde.

In 1978 wordt Ernest uitgenodigd om een reeks conferenties over de 'lange golven' te verzorgen in het kader van de *Alfred Marshall Lectures*, een jaarlijkse organisatie van de Cambridge-universiteit. Een bewerkte versie van deze uiteenzettingen zag het licht in 1980: *Long Waves of Capitalist Development: The Marxist Interpretation*. Naast de stellingen van het *Laatkapitalisme*, tracht Ernest er een band te leggen tussen 'lange golven' en 'cykli van klassenstrijd'. Voor het eerst ontkent hij in dat werk dat er een cyclische opeenvolging van lange golven zou bestaan. De neerwaartse ommekeer vloeit voort uit de inherente tegenstellingen, legt hij uit, terwijl er geen enkel automatisme bestaat voor een opwaartse ommekeer; want dat vergt de noodzakelijke tussenkomst van externe factoren.

Politieke geschriften

Ook op andere terreinen is Mandel actief. Op basis van artikelen in *Inprecor* en van onuitgegeven hoofdstukken, ontstaat *Critique de l'eurocommunisme* (1978), gevolgd door *Réponse à Louis Althusser et Jean Elleinstein* (1979). Eveneens in 1979 verschijnt te London *Revolutionary Marxism Today*, een reeks interviews met Ernest Mandel waarin hij zich uitsprekt over een hele reeks historische, theoretische en actuele vraagstukken. Eveneens in 1979 publiceert Mandel, in het engels, *Trotsky: a Study in the Dynamic of his Thought*, een voornamelijk didactisch werk, gewijd aan de vorming van Trotsky's

denken.

In 1984 verschijnt, in het engels, zijn werk over de politieroman, *Delightful Murder: A Social History of the Crime Story*, waar hij voor het eerst een schets maakt van de verhouding tussen kapitalisme en misdaad. Dit was ook het onderwerp van een werk dat hij, door zijn te snelle dood, niet kon voltooien.

In 1986 verschijnt, nog steeds in het engels, *The Meaning of the Second World War*: niet alleen een marxistische interpretatie van de oorlog, maar ook een stevige aanval op de hypokrisie van het kapitalisme met een 'menselijk gelaat'.

Zijn werk als pedagoog aan het IIRF te Amsterdam (Internationaal Instituut voor Onderzoek en Vorming) leidt, in 1986, tot *La place du marxisme dans l'histoire*, een didactische presentatie van de historische en intellectuele totstandkoming van het marxisme.

Eveneens in 1986 kruist Mandel in *New Left Review* de degens met Alec Nove. Tema: de verhouding planmarkt in de post-kapitalistische economie. Mandel gaat in tegen de stellingen van het zogenaamde 'marktsocialisme' en verdedigt het democratisch-socialistisch project in de revolutionair-marxistische traditie. De tegenstanders in dat debat zijn kenmerkend voor de periode van 'gorbatsjevisme'.

1989: hoop en ontgoocheling

Mandel komt de verdienste toe geen enkele illusie gekoesterd te hebben ten aanzien van Michail Gorbatsjov en dit in tegenstelling tot de vele bewonderaars van deze leerling-tovenaar van de bureaucratische hervorming (hetzelfde gebeurde indertijd ten aanzien van Kroestsojov).

(vervolg blz. 18)

Maar, gedreven door zijn optimisme, onderschatte hij de weerslag van decennia stalinistische diktatuur op het bewustzijn van de Sovjet-arbeidersklasse. Hij overschatte haar weerstandsvermogen, net als dat van de bureaucratie ten aanzien van het kapitalistisch herstel. Die verdiensten en vergissingen leest men duidelijk in het in 1989 verschenen werk *Où va l'URSS de Gorbatchev?*

Netals wij allen was hij ontgoocheld in de reaktionaire wending die de gebeurtenissen in het Oosten vanaf 1990 namen. Rustig voltooide hij zijn theoretisch werk over de bureaucratie *Power and Money*, dat in London verschijnt (1992). De aktualiteit gebod hem de wortels te analyseren van het kapitalistisch herstel en de rol daarin van de stalinistische bureaucratieën. Terloops maakt hij een zelfkritiek van zijn eerdere foutieve inschattingen.

Datzelfde jaar publiceert hij een werk (in de reeks *Cahiers* van het IIRF) tegen het toenemend aantal aanvallen op de Oktoberrevolutie als wortel van alle kwaad in de USSR, *Octobre 1917: Coup d'Etat ou révolution sociale?*. Op vraag van de uitgeverij van de Duitse PDS volgt een derde pleidooi, ten gunste van Trotski. In *Trotski als Alternative* verdedigt Ernest met passie - zij het kritisch - het historisch bilan van Leon Trotski en zijn strijd.

Hoewel verzwakt na een eerste hartaanval in december 1993, vindt Ernest in april '94 toch de energie om de nieuwe uitgave van zijn werk over de lange golven te herzien. Dat werk verschijnt net voor zijn dood, aangevuld met twee hoofdstukken waarin Ernest inpikt op de massa's literatuur die intussen over het onderwerp verschenen. Hij herhaalt er zijn overtuiging dat de voorwaarden voor een opwaartse ommekeer van de lange depressieve golf van de afgelopen 25 jaar nog niet vervuld zijn. □

Oproep

Indien u over teksten, brieven, bandopnamen, foto's e.d. beschikt mbt. Ernest Mandel, vragen wij u ons dat te laten weten of ons een kopie te bezorgen. Hartelijk dank!

Beknopte bibliografie in het nederlands

Niet alle werken van Ernest Mandel werden naar het nederlands vertaald. Hieronder publiceren we een beknopte lijst van vertaalde of in het nederlands geschreven werken.

- *De economische theorie van het marxisme (deel 1 en deel 2)* (Het Wereldvenster, Bussum 1980)
- *Het laatkapitalisme. Proeve van een marxistische verklaring* (Van Gennep, Amsterdam 1976)
- *Inleiding tot het marxisme* (Uitg. Leon Lesoil - Internationale Socialistische Publikaties, Antwerpen-Amsterdam 1980)
- *De crisis. 1974-1983. De feiten, hun marxistische interpretatie* (Uitg. Leon Lesoil - Toestanden Boeken, Antwerpen 1983)
- *Trotsky: zijn bijdrage tot het marxisme* (Uitg. Leon Lesoil - Internationale Socialistische Publikaties, Antwerpen-Amsterdam 1981)
- *Kritiek op het eurokommunisme* (Uitg. Leon Lesoil, Gent, 1978)
- *Lenin en het probleem van het proletarische klassebewustzijn* (Uitg. Fonds Leon Lesoil, tweede kwartaal 1977)
- *Inleiding tot de marxistische economie* (Uitg. SUN, Nijmegen)
- *Wat is neokapitalisme?* (Uitg. SUN, Nijmegen 1968)
- *De bureaucratie* (Stichting Uitg. Xeno, 1977)
- *De strategie der overgangseisen* (Xeno)
- *Welk socialisme willen wij?* (Xeno)
- *Uitgelezen moorden. Een sociale geschiedenis van het misdaadverhaal* (Uitg. Leon Lesoil - Toestanden Boeken, Antwerpen 1987)

Het overlijden van onze kameraad Ernest Mandel ging in de nationale en internationale media niet onopgemerkt voorbij. Een vuistdikke stapel knipsels uit binnen- en buitenlandse publikaties schetst het leven van deze buitengewone revolutionaire militant. Opvallend is dat - enkele uitzonderingen buiten beschouwing gelaten - de aandacht groter is in de internationale media dan in de Belgische pers. Te groot, te vervelend, niet passend in het dominante denken? De artikels zeggen niet alleen wat over Ernest, maar ook over onze media zelf. Een beknopt en onvolledig overzicht.

In de Belgische en internationale pers

Vincent Scheltiens

Het Nederlandse *NRC-Handelsblad* titelt 'Ekonoombleefmarxisme trouw', het Braziliaanse *Folha de Sao Paulo* overloopt Ernest's militant leven en werken en benadrukt dat hij 'het bestaan van een economische weg verdedigde tussen de planekonomie naar Sovjetmodel en het kapitalisme'.

Het dagblad *Zero Hora* (Porto Alegre, Brazilië) omschrijft Ernest als 'een van de meest gerespecteerde marxist-trotskisten van deze eeuw'. Het Baskische dagblad *Egin* verleent het woord aan Joxe Iriarte 'Bikila' ('Ik leerde Ernest Mandel kennen op een klandestiene vergadering in Catalonië') die besluit 'met deze kleine getuigenis van eerbied en bewondering voor iemand die een voorbeeldig revolutionair en een intellectueel met grote theoretische vaardigheden was'. Ook het Spaanse kwaliteitsdagblad *El Pais* wijdt een artikel aan onze kameraad. Jaime Pastor, professor politieke wetenschappen, schrijft: 'Zijn standvastigheid, wars van elk sektarisme, en zijn bewonderenswaardig 'optimisme van de wil' stelden hem in staat over de politieke meningsverschillen heen grote sympathie en genegenheid te winnen'.

Het Italiaanse *Corriere della Serra* heeft ergens een klok horen luiden en titelt 'Mandel, de ekonomist van Fidel, is overleden', verwijzend naar Ernest's interventie in Cuba op vraag van Che Guevara. 'Een van de grootste

ekonomisten van de marxistische school', aldus de *Corriere*. Het Griekse dagblad *Ta Nea* wijdt een lovend artikel, waarin we onder meer over de perikelen naar aanleiding van het 'onverenigbaarheidskongres' van 1964 lezen: de markantste fazen van de geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging zijn voortaan niet ongekend meer in Europa en de rest van de wereld.

In het Mexicaanse dagblad *La Jornada* lezen we dat 'Mandel zijn ideeën zonder sektarisme en met volle overgave verdedigde, steeds steunend op zijn vrouwen in het volk'. *La Jornada* weet dat 'hij zijn leven wijdde aan een radikaal marxistische theorie, open en wars van elk dogmatisme, zowel verschillend van de sociaal-demokratie als van het stalinisme'. De ondertitel: 'Hij was een van de meest uitmuntende kritische denkers van de afgelopen 35 jaar'.

Zeer veel aandacht in de Duitse media uiteraard. Een opmerkelijke titel in de *Dürener Nachrichten*: 'Professor op de barrikaden'. Die *Welt* spreekt over de 'Duits-Belgische' ekonomieprofessor die 'in de late jaren zestig, begin jaren zeventig één van de meest geciteerde namen was' en over 'de sleutels beschikte om het burgerlijk systeem te begrijpen en te revolutionariseren'. Die *Zeit* brengt in herinnering dat 'in 1972 de Berlijnse senaat zijn benoeming als professor aan de Vrije Universiteit afkeurde, hoewel zijn economische deskundigheid niet in vraag werd gesteld'. Alle Duitse kranten zijn het eens over de invloed van Ernest Mandel op de Duitse generatie van '68. In *Neues Deutschland* schrijft Joachim Bischoff dat met Ernest 'een symboolfiguur van de '68-beweging' overleden is. De Duitse kranten ruimen eveneens veel plaats in om *Der Spät-kapitalismus* aan te halen als een grote bijdrage tot de marxistische analyse.

In *The Guardian* schrijft Tariq Ali een opmerkelijk en eigenwijs eerbetoon aan Ernest. Onder de titel 'Capitalisms Optimistic Critic' schetst hij Ernest's leven en zijn ontmoetingen met hem. Na de publikatie van Ali's boek *Redemption*, een ietwat 'stout' afscheid aan zijn periode als lid van de Vierde Internationale, bekoelden de relaties tussen beiden enige tijd. Het boek, een roman, werd door Ernest niet als dusdanig begrepen, voert Tariq Ali aan. Een generatiekloof, vraagt hij zich af. Toch straalt het artikel genegenheid en warmte uit... een passende manier om hulde te brengen aan een revolutionair leider en militant die klaarblijkelijk niemand onberoerd liet... □

Geen sant in eigen land...

Gewezen SP-voorzitter Frank Vandebroucke drukt zich als volgt uit in *Het Belang van Limburg*: 'Ernest Mandel bekleedt een eigen plaats in de geschiedenis van het politieke en economische denken omdat hij in zijn geschriften een uitermate ortodoks en zuiver marxisme op een creatieve wijze toepaste en hierdoor zowel de mogelijkheden als de limieten van deze denkrichting blootlegde'. Welke die limieten zijn preciseerd de gewezen vice-premier niet. Vandebroucke noemt het marxisme van Mandel zuiver 'omdat zijn weergave van de marxistische theorie niet gekleurd of verdraaid was door de noodzaak om een of ander politiek regime te verdedigen'. Als verdediger van dit regime kan Vandebroucke het weten...

Van Outrive maakt zich onsterfelijk belachelijk

Een andere sociaal-demokraat, de Leuvense hoogleraar Lode Van Outrive heeft zo zijn vragen bij die 'zuiverheid'. Aan het persagentschap *Belga* verklaart Van Outrive: 'Terwijl Mandel aan de ene kant een ortodoks marxisme beleed, was hij ook een enorme beurspekulant die meer geld verdiende met beursstransakties dan met zijn professoraat'. *De Morgen* neemt dit klakkeloos over en - sterker nog - zoekt nog wat meer spektakel door Van Outrive rechtstreeks op te bellen. Een 'revolutionair-marxist die beurspekulant is', voilà, eindelijk een scoop! In *De Morgen* voegt Van Outrive - blijkbaar opgezet door zoveel belangstelling - eraan toe: 'Ik heb dan ook steeds een zekere aarzeling gevoeld ten aanzien van zijn persoon'.

De Morgen-journalist Georges Timmerman trekt niet alleen zijn bron (sic) niet na, hij zet de leugen ook nog eens in de ondertitel: 'Ideoloog van de Vierde Internationale was ook 'beurspekulant''. Goed dat er nog 'zekerheden' zijn. En waar worden deze beweringen hard gemaakt? Nergens natuurlijk. Onze kameraad François Vercammen reageert prompt: 'Het betreft een volledig uit de lucht gegrepen verklaring die er in de kontekst van het aktuele en politieke klimaat met de vele corruptie-affaires alleen maar toe neigt om de eer, de

morele en revolutionaire integriteit van Mandel in twijfel te trekken'.

Hierop geeft *De Morgen* (zonder haar eigen gebrek aan kritische zin in vraag te stellen) toe dat Van Outrive 'zijn bewering overigens niet echt kan hard maken'. Dat klopt, Van Outrive had ooit iets in het uiterst-rechts 'satirisch' blad *Pan* gelezen, wauwelt hij...

Jammer dat Van Outrive over de financiële malversaties van zijn eigen partij minder tot krasse uitspraken geneigd is. En kom nu niet vertellen dat *Pan* hierover niks geschreven heeft!

Franstalige media

Het Brusselse dagblad *Le Soir* schrijft dat Ernest 'in het buitenland meer gewaardeerd werd dan in België', maar brengt zelf wel een overzichtelijk en volledig artikel van de hand van Jean-Pierre Stroobants. Op blz. 2 wordt het nummer van 23 juli geopend met een interview met François Vercammen. *Le Soir* vraagt hem of Ernest in het Belgisch intellectuele leven de plaats verwierf die hij verdiende. François Vercammen: 'Nee. Hij was er zich van bewust maar leed er niet onder. Hij wist dat het politieke en intellectuele leven - net als de marxistische stroming - hier van een zeer zwak niveau is. (...) Soms zei hij dat hij in het buitenland beter gekend was dan de hele VUB'.

Le Peuple en *La Wallonie*, allebei verbonden met de traditionele arbeidersbeweging, schetsen een korrekt beeld, maar vragen zich vooral af hoe het mogelijk is dat een Antwerpenaar zo'n grote rol in de Waalse arbeidersbeweging speelde. 'Omwille van zijn perfecte kennis van het Frans', meent *Le Peuple* gemakkelijksshalve. *La Wallonie*, dat ons land steeds meer bekijkt door de bril van het pseudo-federalisme à la Dehaene, houdt Mandel lekker op afstand en schrijft dat hij ooit lid was van een economische commissie van het Vlaams ABVV... dat in die tijd niet bestond!

Klein land, kleine pers! □

'Ernest als de man van het onwrikbaar geloof in de strijd'

Ida Dequeecker (*)

De dood van Ernest Mandel heeft mij dubbel bedroefd: er is het verlies van een heel dierbare en - ondanks zijn kolossale autoriteit - verterende kameraad en er is het heengaan van de bezielende revolutionair in een periode, waarin zijn vaak zo aanstekelijk optimisme, maar ook zijn ideeën, hun bredere weerklank, zijn verloren. Het triviale en onverkwikkelijke artikel dat *De Morgen* naar aanleiding van zijn dood publiceerde is daar een pijnlijke uiting van. Maar als ik het moet hebben over de betekenis van Ernest Mandel in mijn leven, dan komt nog altijd, denk ik, op de eerste plaats zijn tot op het einde onwrikbare geloof in de strijd, hoe uitzichtloos de situatie in de wereld ook mocht geworden zijn. Zo zal ik mij Ernest herinneren als persoon.

Ernest Mandel is uit het leven van geen enkel 'trotskistisch' militant weg te denken. Zijn *Inleiding tot het marxisme* kregen we allemaal met de politieke paplepel gevoerd. Toen ik in 1970, vanuit mijn feministisch engagement, mijn eerste stappen zette in wat toen nog SJW (later RAL en nog later SAP) was, was Ernest Mandel niet alleen de theoreticus die ontzag inboezemde, maar nog meer de revolutionair van de praktijk die in 1971, naar aanleiding van de herdenking van de Kommune van Parijs, Frankrijk werd binnengesmokkeld om ons te kunnen toespreken. Hij zou een soort held met mytische allures hebben kunnen zijn. En er waren vele anekdotes over hem in omloop. Nooit was Ernest de politieke leider die ongenaakbaar was of veraf stond. Integendeel, hij was één van ons, iemand die zijn ideeën liet in vraag stellen, iemand die je beschouwde als een gelijkwaardige partner in het debat (dat hij hard voerde) en iemand die het heel ernstig nam met kollektieve besluitvorming.

Voor mij is Ernest Mandel ook de man die nooit te beroerd was om zijn medewerking te verlenen aan lokale (en vaak, maar ook weer niet altijd - want hij was een publiekstrekker - kleiner dan verwacht uitvallende) politieke evenementen. Met een engelengeduld liet hij zich urenlang, tussen de sessies van een kongres door, interviewen voor *Filet Américain*, een film van Robbe De Hert. De motivatie voor die film sprak hem duidelijk aan: *'Vergis u niet: als weeskinderen van Marx en Coca Cola, houden we van het Westen, Billy Wilder en Beaubourg, zijn droomfabrieken. Maar zolang deze dromen betaald worden met de onderdrukking van mensen, moet ge ons niet vragen waarom we die vervelende linkse films verkiezen boven westerns en andere liefdesdrama's, die we al jaren willen draaien'*. Onder meer dankzij de duiding van Ernest Mandel bij de filmbeelden over jeugdrevolte en sociale strijd in de jaren zeventig is de film nog erg aktueel en wordt hij nog regelmatig - zij het in alternatieve circuits - vertoond. Ernest, de internationaal gevraagde man, was ook altijd bereid om stukken te schrijven voor *Rood*. In zijn ogen

Antwerpen 1985. Anti-apartheidsbetoging te Antwerpen. Vooraan in de SAP-groep: Ernest Mandel en Ida Dequeecker.

was het blad, hoe bescheiden ook, heel belangrijk als drager van een intellectueel en organisatorisch netwerk, vitaal voor de verspreiding en uitwisseling van ideeën, het voeren van debatten, het brengen en duiden van nieuws.

Het feminisme was niet zijn sterkste kant. Het was een terrein dat Ernest, zoals zovele mannen, misschien toch maar liefst overliet aan vrouwen. Enerzijds vanuit de overtuiging dat de autonomie van de vrouwenbeweging - wat bij het begin van de tweede feministische golf in de linkse beweging een bijzonder hevig punt van debat was - onvoorwaardelijk moet gerespekteerd worden. Anderzijds misschien ook wel omdat het feminisme een voor mannen vreemd terrein is, soms bezaaid met onverwachte valkuilen. In het dagelijkse leven kon Ernest niet meteen een feminist genoemd worden, maar theoretisch was hij ervan overtuigd dat vrouwenbevrijding en socialisme samengaan, dat vrouwen zelf en onafhankelijk hun strijd moeten kunnen voeren en dat dit essentieel is voor een socialistische maatschappij, althans in onze en zijn visie: een democratisch en zelfbeherend socialisme kan niet anders dan ook feministisch zijn. Ongetwijfeld heeft deze visie op vrouwenstrijd een belangrijke stroming van het feminisme van de tweede golf in de Westerse wereld sterk beïnvloed, evenals trouwens de niet dogmatische marxistische analyse van vrouwenonderdrukking.

Wat Ernest voor had, toen hij mij enkele maanden geleden tijdens een vergadering op een floddertje papier vroeg of Robbe De Hert nog bij onze stroming behoorde, weet ik niet. Ik weet wel dat Robbe al jaren rondloopt met de idee een gefilmde portret van Ernest te maken maar voor zoiets geen geld vond. En dat het nu te laat is. □

(*) Ida Dequeecker is lid van de leiding van de SAP en actief in de vrouwenbeweging

Toen prof. Leo Apostel het overlijden van Ernest Mandel vernam reageerde hij prompt. Tot onze grote ontsteltenis vernamen we enkele dagen later het veel te snel heengaan van Leo Apostel zelf. De SAP betuigt haar medeleven met de familie en vele vrienden van Leo Apostel. Hieronder publiceren we de brief van Leo Apostel aan de SAP en een uittreksel uit het laatste interview dat hij aan *BRT-Aktueel* toestond en waarin hij onomwonden zijn hoop in het marxisme stelt.

Leo Apostel

'Een onherstelbaar verlies'

'Ik verneem het overlijden van Ernest Mandel. Ik hou eraan mij bij de vele duizenden mensen te voegen die hem hebben bewonderd om u mijn sympathie uit te spreken bij dit onherstelbaar verlies.

Mandels *Traité d'économie marxiste* is voor generaties een zowel heldere als diepe inleiding tot Marx geweest. Zijn boek over 'het laatkapitalisme' helpt ons nog onze tijd te begrijpen. Bovendien was de toewijding van de militant Ernest aan zijn zaak - en zijn geloof erin - spreekwoordelijk.

Ik kende Ernest Mandel in het Atheneum van Antwerpen sedert 1943 (als vriend van zijn jongere broer Michel). Hij heeft een schitterend profetenleven gehad dat het geloof in de mogelijkheden van de mens slechts kan bevestigen en verdiepen.

Met mijn diepe sympathie en bewondering,'

Leo Apostel

'Natuurlijk is er nog een toekomst voor het marxisme, een briljante toekomst'

Ik denk dat er een rationalistische en empirische metafysika mogelijk is en in mijn jeugd dacht ik dat niet.

Ja. Waarom bent u veranderd van idee?

Ja, alle wijsgeren evolueren in de loop van hun leven, hé. Ik ben dus niet veranderd wat mijn levensbeschouwing betreft. Ik denk nog altijd dat de wetenschappen de basis van iedere deftige wijsbegeerte moeten zijn. Maar ik denk dat de wetenschappen een wereldbeschouwing kunnen funderen en dat ze dus eigenlijk een metafysische draagkracht hebben. En dat dacht ik in mijn jeugd niet.

Nu die denkwijze van dat u toch nog altijd beroep doet op het rationalisme, op het denken van de Verlichting uit de 18de eeuw, is de laatste jaren toch sterk onder kritiek gekomen van het postmodernisme. Daar hebt u zelfkritiek op?

Welja, daar ben ik nu - samen met Jenny Walry - een boek over aan het schrijven. En ik denk dat het postmodernisme een talentvolle, gevaarlijke en jammerlijke vergissing is.

Gevaarlijk in welke zin?

Omdat het een vorm van relativisme en nihilisme is die de wijsgerige creativiteit verlamt. Dus wat ik geloof, namelijk dat een nieuwe metafysika mogelijk zou zijn, wordt door het postmoderne denken volledig ontmoed-

digd en volledig bestreden. Daarom vind ik het postmodernisme een voorbeeld van niet-kreatieve briljante kritiek. Maar een kritiek die, als men ze te ernstig neemt, verlamdend werkt.

Wat uw maatschappelijk engagement betreft, vroeger hebt u toch nog ideeën ontleend bij Marx...

Ik ben nog altijd marxist.

Dat zegt u?

Ja, ik ben nu marxist.

Hoe kan dat, want het kommunisme is dood in de Sovjetunie?

Eén vorm van dekadent kommunisme is verdwenen. Des te beter. Het werkelijke kommunisme moet nog ontstaan.

Maar ziet u nog een toekomst voor het marxisme?

Zeer zeker, het marxisme is dus extreem levend. Het marxisme is een theoretische visie op de ontwikkeling van onze cultuur en het marxisme is zeer levend in alle menswetenschappen. Het marxisme is niet het stalinistisch kommunisme dat in het Oostblok heeft bestaan. Het marxisme is veel ouder, veel dieper, veel groter. Natuurlijk is er nog een toekomst voor het marxisme, een briljante toekomst.

Interview: Mike Demulder, BRT-Aktueelmagazine, avondeditie van vrijdag 11 augustus 1995.

'La Gauche', waaraan ik van 1961 tot 1972 mijn medewerking verleende, vroeg me enkele persoonlijke herinneringen aan Ernest Mandel op papier te zetten.
Dat is graag gedaan.

Herinneringen aan een kameraad, vriend en strijder

Guy Desolre (*)

Ernest Mandel is één van de twee marxistische denkers die de meeste invloed op mijn politieke vorming uitoefenden (de andere was de socioloog Lucien Goldmann), maar Ernest was veruit de belangrijkste van beiden.

Eerste ontmoeting

Ik ontmoette Ernest Mandel voor het eerst eind 1959. In die periode zat ik in de fase die me zou leiden naar mijn ontslag uit de Kommunistische Studenten en de Kommunistische Partij van België. Eén van de meningsverschillen hield verband met de houding t.a.v. de EEG (de 'ge-

Ernest als voetganger

Vanaf dan volgden de ontmoetingen zich snel op. Maar Mandel met z'n vele activiteiten, had veel minder tijd dan ik, de student. Hij stelde me een originele formule voor, die we meermaals uitvoerden. Ik kwam bij hem en ik vergezelde hem te voet naar voor mij onbekende plaatsen (geen van beiden reed met de auto en Ernest hield niet zo van de tram, meer bepaald omwille van de diskretie), zoals het centraal kantoor van postcheckrekeningen of één of andere verzekeringsinstelling. Het waren zeer interessante stadswandelingen, af en toe gekruid met historische uitweidingen over één of andere plaats of historisch monument... Hetzelfde gebeurde soms in Antwerpen. Na er de eerste trotskistische 'cel' opgericht te hebben (waar we vaak per trein naartoe gingen), stond een kleine tussenpauze ons soms toe snel een joodse patisserie in de buurt van de Pelikaanstraat te bezoeken. Zo ontdekte ik de 'Käsekuche' en de 'Zitronentarte'.

Een georganiseerd mens

Mandel was een zeer georganiseerd mens in elke zin van het woord. Zo had hij schrijverspseudoniemen die aan een zeer preciese logika beantwoordden: in functie van doelpubliek en onderwerp. Hierin lag geen enkel 'machiavellisme' besloten, maar eerder een wil tot samenhang in functie van het vermeend politiek bewustzijn van de lezer.

Artikelen over internationale politiek werden in de pers van de Vierde Internationale getekend met 'Germain', wanneer hij de problemen van de Belgische KP of de schoolstrijd aanhaalde werd dat 'Henri Vallin', in *La Wallonie* of *France-Observateur* (de voorloper van *Nouvel Observateur*) tekende hij met *Pierre Gousset*. In *Links*, *La Gauche*, *De Socialistische Stem* en daarna *Rood* tekende hij uiteraard met Mandel.

Deze zin voor organisatie - die zowel in de 'wandelingen' als in de artikelen tot uiting kwam - merkte men ook aan zijn lekturfiches. In die tijd waren er geen computers en de fotokopieermachine deed pas haar intrede. Vandaar het gebruik van 'Ficard steekkaarten' (15 cm op 10), waarvan hij een grote afnemer was.

Nadat er tussen ons een band van vertrouwen heerste, aanvaardde Mandel zelfs dat ik hele stapels van die kostbare fiches over de geschiedenis van de internatio-

meenschappelijke markt van de zes'). De KP nam een totaal negatief standpunt in, wat overigens overeenstemde met de conservatieve belangen van de kleine industrie en de familiale landbouwbedrijven. Mandel, die deel uitmaakte van de economische commissie van het ABVV, had net in opdracht van de BBTk een boekje gepubliceerd over de Gemeenschappelijke Markt. Overigens ontving ik net tijdschriften van de Vierde Internationale met artikelen over hetzelfde onderwerp. Een trotskistische kameraad uit Luik, lid van de BSP, raadde toen Ernest aan mij te ontmoeten. Op die manier kwam ik bij hem thuis, te Sint-Joost, Charles-Quirostraat.

Wat indruk op me maakte (naast dat eerste onderhoud, uiteraard) waren de vele boeken die op zijn bureau en op stoelen opeengestapeld lagen: niet alleen politieke werken, maar ook veel boeken over kunst en romans, in de meest diverse talen.

(*) Guy Desolre, docent aan de ULB, vice-gouverneur van de provincie Vlaams-Brabant en voormalig lid van het Verenigd Sekretariaat van de Vierde Internationale

nale en Belgische arbeidersbeweging mee naar huis nam, zodat ik ze kon overschrijven. Ze waren o.a. van groot nut toen Marcel Liebman aan zijn tesis werkte over de oorsprong van het Belgisch kommunisme, want Ernest zond hem naar mij om er de geschreven kopies van deze lektuurfiches te raadplegen.

Met *'Traité de l'économie marxiste'* werd Mandel beroemd. De studenten van SJW mobiliseerden zich spontaan om het boek (waarop je schriftelijk kon intekenen) te verspreiden, want Ernest zou er nooit aan gedacht hebben voor zijn boek een mobilisatie 'af te kondigen'. Zo ontstonden andere wandelingen, om mensen te doen intekenen, vervolgens om hen het boek aan huis te brengen. Maar dat deden we spontaan.

Studenten, studeer!

Ik zou hier een enorm verschil willen aanstippen tussen Mandel en de valse profeten die uiterst-links helaas maar al te goed gekend heeft. Na de staking van 60-61 (de helft van die tijd bracht ik door in voorlopige hechtenis in de gevangenis van Sint-Gilles), zei Ernest me iets zeer belangrijks: *'Je bent student, je hebt het geluk te kunnen studeren... je moet die kans niet verkwan-selen'*. Het was nog niet de periode van de *'inplanting'* in de fabrieken, hoewel sommigen er al aan dachten. Volgens Mandel mocht de student, ook de *'burgerlijke'*, zich geen kompleks laten aanpraten die hem er zou van verhinderen zijn studies verder te zetten en de mogelijkheid te verkwan-selen de arbeidersbeweging kennis bij te brengen. De les werd aanhoord, een klein jaartje later, tot verrassing van... Mandel zelf.

In juni '62 zou er in België een vergadering doorgaan van het Internationaal Uitvoerend Komitee van de IVde Internationale. Voor de 'ingewijden' kan ik zeggen dat het de eerste vergadering zou worden waarop de breuk met de 'tendens van Pablo' zich begon af te tekenen. Ik was (nog) geen lid van deze instantie, maar ik stelde een familiale eigendom ter beschikking. Ik was dus gastheer. Ernest was verrast toen ik hem de sleutels van het pand overhandigde. *'Kom je niet?'*, vroeg hij. *'Nee'*, antwoordde ik, *'ik pas het ordewoord toe dat je me een jaar geleden gaf!'*

Federalisme en arbeiderskontrolle

Na de breuk tussen *La Gauche* en de Luikse leider André Renard, die de *Mouvement Populaire Wallon* en het weekblad *Combat* oprichtte in de strijd voor het federalisme, waren er enkele problemen om het ordewoord van het federalisme ingang te doen vinden bij de linkse socialistische militanten (en ook bij de trotskistische van de 'entristische' organisatie). Mandel wendde al zijn diplomatie aan, maar het was pas in juni 1961 dat de algemene vergadering van medewerkers van *La Gauche* zich ten gunste van het federalisme uitsprak, verbonden aan de structuurhervormingen. Het Vlaamse weekblad *Links* zou nog lange tijd terughoudend blijven.

De noodzakelijke heroriënteringen van de linkse socialisten werden in die tijd hoofdzakelijk door Mandel ingegeven. Alvorens dit artikel te schrijven, herlas ik zijn politieke nota's (die vaak met *'Waarde vriend'* begonnen) over tal van onderwerpen: mijn aandacht vestigde zich op een opmerkelijke - zeer pedagogische

- nota over de hervorming van de ziekte- en invaliditeitsverzekering van 1963 en de strijd voor gratis gezondheidszorg. Ook een andere nota (uit 1967) in ondersteuning van de Leuvense studentenopstand en de overheveling van de franstalige afdeling UCL naar Wallonië. Inzet: de leden van de PWT (Parti Wallon des Travailleurs) overtuigen van de noodzaak van die overheveling in overeenstemming met het recht van de volkeren op zelfbeschikking. Dát was geen gemakkelijke zaak.

Mandel was ook één van de pioniers van de *'arbeiderskontrolle'* als oriëntering van het ABVV. Ook dat vergde tijd, want in maart '58 schreef hij nog - onder zijn echte naam - in *La Gauche* dat de steenkool- en energiesektor moest genationaliseerd worden *'onder arbeidersmedebeheer'* (vergeet niet dat Ernest lid was van een ABVV-kommissie). Pas in september '58 pleit de brochure van Renard *'Vers le Socialisme par l'Action'* (grotendeels door Ernest geschreven) voor arbeiderskontrolle...

Sektair, niet sektair?

Binnen zijn organisatie stond Mandel vaak in de minderheid. (Bijna) altijd onderwierp hij zich (on)vrijwillig aan de meerderheidsdiscipline. Sektair? Nee! Maar wanneer hij het gevoel had dat zijn politieke tegenstanders de toekomst of het bestaan van de organisatie op de helling dreigden te zetten, werd hij onhandelbaar en soms zelfs onrechtvaardig, door het karikaturaal vervormen van de standpunten van de anderen. Sektair? Misschien. Maar nooit met het vooropgesteld doel de andere te vernietigen. Het gebeurde veeleer onbewust.

Toen ik de IVde Internationale verliet, tastte dat onze persoonlijke relatie niet aan. Ernest had een opmerke-

lijke studie geschreven over de ideologie van Hendrik DeMan. In 1973 werd hij uitgenodigd op een kollokwium over deze Belgische socialistische voorman. Maar het ministerie van justitie en de politie weigerden hem toegang tot Zwitsers territorium. Vermits ik over dat onderwerp studiewerk had verricht (meer bepaald vertrekkend van zijn kleine steekkaarten), vroeg hij me eenvoudig hem in Genève te vervangen. Wat ik ook deed.

In 1983 betrok hij me bij het internationaal kollokwium over Karl Marx aan de VUB. Nadien hadden we een uitgebreide korrespondentie over marxisme en etiek. In 1991 ontmoetten we elkaar voor de laatste maal. Die keer had ik hem uitgenodigd voor een internationaal kollokwium over de Belgisch-Russische schrijver Victor Serge. Hij vertoonde reeds de uiterlijke tekenen van ziekte. Sindsdien hadden we slechts korte telefonische gesprekken. Ik zag hem niet meer terug.

Epiloog

Iemand stelde me een vraag over de 'verankering' van Ernest Mandel in de Belgische arbeidersbeweging. Die is onloochenbaar. Zowel door zijn kennis ervan als door zijn engagement en zijn invloed op meerdere

generaties militanten. Ik heb steeds betreurd dat die band vanaf 1971 geleidelijk losser werd. Het gevaar dat dit inhield kwam tot uiting tijdens mijn laatste 'plenum' van het Internationaal Uitvoerend Komitee in december 1971. Ik verzette me indertijd tegen de manier waarop de Internationale hervormd werd. Het was één van de redenen van mijn vertrek, één jaar later.

Hoe anders besluiten dan met de opdracht van Ernest aan zijn vader Henri Mandel in *'Traité de l'économie marxiste'*? *'Onverschrokken van geest, edelmoedig van inborst'*.

Gegroet!

'Wat mij betreft is het duidelijk dat de analyses van Mandel zeer waardevol zijn. Voor mij blijft het duidelijk dat men niet alleen mag discussiëren over de verdeling van de koek. Ik wil ook discussiëren over hoe de koek tot stand komt en in elkaar steekt. Als ik vandaag de analyse maak, dan zeg ik altijd dat we in de diktatuur van het geld leven. Ik zeg dat overal. Ook dat is marxisme. Ik heb Mandel leren kennen ten tijde van de anti-atoommarsen. We hebben toen zij aan zij opgestapt. Later zaten we wel eens naast elkaar in debatten. De laatste keer was vorig jaar op de Gentse Feesten. Hij maakte zich toen boos, maar niet op mij...'

Georges Debunne

(uit een interview aan Rood, 23 augustus 1995)

Ernest, zoals we hem leerden kennen

Gilbert Leclercq (*)

Het einde van de nazi-bezetting werd met zo'n entoesiasme gevierd dat wie zo'n momenten niet beleefd heeft ze zich amper kan voorstellen. Nochtans trad de realiteit van een rampzalige toestand al snel terug op de voorgrond. We hadden een gebrek aan alles. Kleding, schoeisel, alles ontbrak. Zonder het te hebben over de voeding die slechts moeizaam beter werd. Voor velen bleef de armoede domineren.

Na enkele maanden geduld begonnen de gemoederen zich te roeren. De arbeiders kregen schoon genoeg van alle verder durende beperkingen. Ze wilden dat hun koopkracht in overeenstemming zou zijn met de bestaande behoeften. Hierdoor braken plots een hele reeks stakingen uit.

Op het hoogtepunt van de strijd vond een grote betoging plaats te Morlanwelz. Bij het einde van de betoging onderhoudt een grote jonge man zich langdurig met een groep syndikale delegees van Le Centre.

Voor het eerst kwam Ernest Mandel in Morlanwelz. In de daaropvolgende jaren zou hij er nog vele malen terugkeren. Waarom Morlanwelz? Omdat daar, in het oude volkshuis, de meest dynamische syndikale delegees uit de streek regelmatig vergaderden. Onder hen waren er vier lid van de Vierde Internationale en nog vele anderen waren sympatisant. En vooral, voor de coördinatie van het werk van al deze mensen, was er onze betreurde kameraad Gonzalis Descamps, aan wie we de vorming van vele generaties militanten te danken hebben.

Ernest en Gonzalis werkten gedurende bijna twintig

jaar samen. De tot stand koming van het socialisme was de grote bekommernis van Ernest. Maar het socialisme zou geen geschenk uit de hemel zijn. Dat moet opgebouwd worden. Men bouwt echter niet zonder grondstoffen. Bewuste militanten moesten dus in het marxisme geschoold worden, ze moesten voorbereid worden om de leiding van een staat op zich te nemen. Ze moesten ertoe gebracht worden een maatschappij van een ander type te creëren dat naar het socialisme leidt.

Hen in te wijden in het marxisme, er de denkmethode van aanleren, hen ertoe brengen samenhangende projecten uit te werken, ziedaar wat Ernest voorstelde.

In Le Centre gingen we daar op in, lokale vormingskernen van arbeiders kenden een intense activiteit in tal van volkshuizen (we waren toen in de periode van het entrisme binnen de BSP). Het is ongetwijfeld te Morlanwelz dat het opvoedkundig werk het best uitgevoerd werd.

Vele onderwerpen werden aangesneden, ze ontlokten altijd vruchtbare discussies. Ernest kwam ons onder andere onderhouden over de inhoud van 'Holdings en democratie'. Aan het einde van de vergadering was het volledige publiek overtuigd van de noodzaak om een programma van anti-kapitalistische structuurhervormingen op te leggen, zoals dat uit deze studie voortvloeide.

Door zijn aanstekelijk entoesiasme en optimisme hield Ernest uitzonderlijk krachtige redevoeringen. Dat was niet de enige van zijn verdiensten. □

(*) Gilbert Leclercq is bouwvakker, syndikaal militant en lid van de Vierde Internationale sinds 1947

'Ik ken weinig mensen aan wie ik zoveel verschuldigd ben'

Jaap Kruithof (*)

(*) Jaap Kruithof is filosoof en was jarenlang professor aan de Rijksuniversiteit Gent.

In de jaren vijftig ontmoette ik drie mensen van uitzonderlijk formaat: mijn leermeester Jan Dhondt, een latere kollega, Leo Apostel, en een radikale socialist, Ernest Mandel. Die personen, inmiddels overleden, hebben hun stempel gedrukt op mijn later denken en streven. Voor mij zijn Jan, Leo en Ernest de meest markante Vlaamse intellectuelen van de tweede helft van onze eeuw.

Met Ernest had ik vooral in de jaren vijftig en zestig veel contacten, in allerlei vergaderzalen, kafees, bij hem thuis of in mijn woning. Het waren de woelige jaren van o.a. het renardisme, de strubbelingen rond *La Gauche* en *Links* in de BSP. Ernest was ontegensprekelijk de spirituele leider van *La Gauche* en *Links*. Hij oefende een enorme invloed uit op degenen, die zich rond hem hadden geschaard: Ernest Glinne, Marcel Liebmann, Marcel Deneckere, Liévin De Pauw, Guy Desolre en vele anderen.

Na de breuk met de BSP zijn mijn contacten met Ernest wat verminderd, hoewel we elkaar toch jaarlijks meermaals ontmoeten op congressen, kollokwa en in panelgesprekken. Hij bleef de onvermoeibare spreker met overtuigingskracht, oratorisch talent en grondige dossierkennis. In het debat kon bijna niemand hem aan.

De diepere Mandel kun je maar ontmoeten in zijn werken, in zijn monumentale *Traité d'économie marxiste*, zijn *Spätkapitalismus* en ook in zijn werk over de Westerse detektivroman. Zijn oeuvre bevat honderden fundamentele bladzijden van internationaal niveau. Het be-

hoort tot de beste marxistische literatuur van deze eeuw. Wat heeft me in deze man, deze vriend, bijzonder getroffen?

Hij was een origineel denker, zowel een geducht analytiekus als een meesterlijk syntetiekus. Wie met hem over iets doorboomde, verbaasde zich over de adequate dokumentatie die hij over alles en nog wat aanlegde. Zijn talenkennis was verbluffend, ik herinner me dat hij op een internationale konferentie in Algiers met Ben Bella, waar een tolk ontbrak, onmiddellijk en zonder moeite Duits in Frans, Frans in Engels en Engels in Duits of Frans omzette.

Vooral op economisch en sociaal vlak was Ernest ongelooflijk kompetent. Hij bleef zijn leven lang een ortodoks marxist, wars van alle postmodernistische oppervlakkigheden. Terwijl de Frankfurter Schule via psychologie en kultuurfilosofie de idealistische toer opging, hield hij vast aan een strakke materialistische analyse. Hij was een trouwe volgeling van Trotski en speelde jarenlang een hoofdrol in de Vierde Internationale.

Mandel was een vurig en integer socialist. Een overtuigd demokraat en een strijdend internationalist. Hij was een onwrikbaar tegenstander van het stalinisme, bestreed alle vormen van diktatuur en bureaucratie, geloofde in de toekomst van arbeidersraden.

Ernest heeft velen, zeer velen, door zijn heldere en grondige inzichten getekend. Ik ken weinig mensen aan wie ik zoveel verschuldigd ben. □

Inprecor (engels)

International Viewpoint (frans)

september 1995

Maandblad uitgegeven door het Verenigd Sekretariaat van de Vierde Internationale

Inhoud:

Speciaal dossier Ernest Mandel

'Ernest Mandel, 1923-1995' door François Vercammen

'Bekomentarieerde biografie' door Salah Jaber

Overzicht van de internationale pers: Le Monde - Le Soir - The Guardian - El Pais - La Jornada - Süddeutsche Zeitung - Frankfort Rundschau - ...

'Krisis van het kapitalisme, krisis van de mensheid, welk alternatief?', laatste interview met Ernest Mandel door Gabriël Maissin

En verder: de internationale konsultatie van het EZLN door Rosario Ibarra, Frankrijk en de post nukleaire krisis door Jean-Louis Michel, het internationaal jongerenkamp in Toulouse

Jaarabonnement: 1.700 fr.

Storten op rek.nr. 001-1050035-86

Ernest Mandel is - vijf jaar voor de eeuwwisseling - niet meer op de wereld. Het einde van een tijdperk. Meer nog, denk ik, het einde van een generatie.

Het einde van een generatie

Eric Corijn (*)

Het is moeilijk het belang aan te geven van iemand die er al je gehele bewuste leven is geweest en waarmee je een grote affektieve band voelt. De anekdotes over de eerste ontmoeting in Gent, over de vele vergaderingen samen, over bij hem afgelegde eksamens, over gezellige bijeenkomsten thuis of op restaurant, of over gemeenschappelijke projecten helpen daartoe weinig. Mandel kan op vele wijzen in herinnering blijven.

In de eerste plaats was hij een groot intellectueel en een goed mens, die velen van ons in opleiding en vorming heeft beïnvloed. Met de *Traité* verscheen, meer nog dan een economisch handboek, een nieuwe kritiek op de politieke economie. In de hoogtijd van de technokratische maatschappelijke planning, met een economisch expansiebeleid en een sociale programmatie in handen van 'eksperten' van 'de sociale partners', verbindt Mandel de maatschappelijke structuur met bewuste menselijke keuzes. Dat is niet triviaal als men weet dat tot vandaag sommigen denken dat de economie geen menswetenschap is. (Ik herinner me hoe ik in '64 op aanraden van Flip Polk de *Traité de l'économie marxiste* als kerstcadeau bij mijn grootmoeder bestelde en opschudding verwekte in de familie. De twee volumes samen kostten toen 495 fr. Ik heb me dan als 17-jarige doorheen de twee dikke franstalige volumes geworsteld. Dat was toen nog zo.)

Van dan af is Ernest Mandel regelmatig beslissend in de theorievorming tussengekomen. Met zijn analyse over het ontstaan van het economisch denken van Marx, wijzend op het belang van de *Grundrisse*. Met het *Laatkapitalisme* natuurlijk, waarin de ontwikkeling van het kapitalisme in de 20ste eeuw wordt uiteengezet. Met zijn theorie over de *Lange golven in de kapitalistische ontwikkeling* - de Marshall-lezingen aan de Universiteit van Cambridge in 1978 - waarmee hij in discussie treedt met Wallerstein, André Gunder Frank en anderen. Die discussie speelt zich voor onze ogen af op het *Lange golvenkongres* in Brussel op 12-14 januari 1989. Of met wat ik persoonlijk tot zijn beste teksten reken: de (nog niet in het nederlands vertaalde!) lange inleidingen (in het totaal 217 pagina's) op de drie delen van de *Pelican*-uitgave van Marx' *Kapitaal*. Al die teksten zijn blijvend en komen bij een volgende Marx-revival ongetwijfeld opnieuw in de belangstelling.

Wij werden natuurlijk ook telkens weer gekonfronteerd met het onwaarschijnlijk aantal konjunkturele analyses waarmee elke kontekstwijziging in het algemeen verklaringkader werd opgenomen: over de nieuwe arbeidersstrijd eind jaren '60-begin jaren '70; over het eurokommunisme; over de Gorbatsjov-periode; om maar te zwijgen van de honderden bladzijden interne polemiek die voor de argumentatie zorgden in tientallen debatten.

Het is goed het belang van dat oeuvre te onderstrepen tegen het hier heersende blasé anti-intellektualisme (ook in academische kringen). Meningsverschillen met, meer nog misschien het schuldgevoel tegenover de militant Mandel zijn al te dikwijls redenen om zijn boeken niet au serieux te nemen, om ze allemaal in de categorie van de tendentieuze pamfletten te stoppen. En vele kritiek neemt dan niet eens de moeite de werken te lezen.

Eigenaardig genoeg wordt Mandels intellectuele activiteit niet gekenmerkt door veel innovaties in de theorie. Hij ging er eerder prat op ortodoks marxist te zijn. Enerzijds liet hij daardoor de creatieve kanten zien van een marxisme dat door de stalinisten was herleid tot een mechanistische bijbeleksege en door de sociaaldemokraten werd afgedaan als verouderde theorie. Anderzijds werden ook de grenzen duidelijker zichtbaar, omdat Mandel tot het uiterste ging en alle nieuwe inzichten probeerde te integreren.

Die grenzen liet hij moeilijk in vraag stellen. Niet alles mocht worden geproblematiseerd. Twijfel ging nooit over kernvragen. De psychoanalyse of de taal filosofie bijvoorbeeld, die een andere kijk op de subjekt-objektverhouding wierpen, wees hij niet af, zolang ze zijn marxistisch bouwwerk heel lieten. Van zodra hij ervan overtuigd was dat je onderzoek in de goede richting ging (dat de grenzen gaaf bleven), liet hij je volledig vrij. Over detailkwesies of tegenstrijdigheden liet hij zich zelden uit. (*'Dat weet je beter dan ik'*). Daardoor verzachtte hij ook nooit de angst voor het onbetreden terrein, omdat hij er wel vast van overtuigd was dat de theorie stand zou houden. Hij is nooit een echt onderzoeksleider geworden, wel inspirator en hij werd institutioneel makkelijk weggewerkt door de 'zuivere wetenschappers' die zich eenmaken rond een onderzoeksmethode en zich zelden verantwoorden voor hun ideologische keuzes. De paar mensen die met hem onderzoek hebben gedaan (zo heb ik zowat vijf jaar lang met hem over de verhouding arbeid-vrije tijd gewerkt), hebben zijn positie ook niet kunnen versterken omdat ook zij zich niet genoeg aan de regels hebben onderworpen en marginaal bleven in de academie.

Sommigen zullen hem willen herinneren in de lijn van Marx, Engels, Lenin en Trotski als revolutionair militant van de arbeidersklasse. Dat is ongetwijfeld wat hij zelf ook het liefst zou hebben. Gelukkig is het niet aan ons om daarover te beschikken en zullen volgende generaties daar een oordeel moeten over vellen. In het rijtje is Mandels historisch gewicht wel het minst. Marx en Engels leverden een beslissende bijdrage in de vormgeving van de Europese arbeidersbeweging. Lenin en Trotski stonden aan het hoofd van de eerste geslaagde socialistische revolutie. Mandel kreeg vooral de mislukkingen van zijn voorgangers te verwerken. Een beslis-

(*) Eric Corijn is professor aan de VUB en mede-oprichter van Charta 91

sende doorbraak voor de Vierde Internationale is er nergens gekomen. Ik denk niet dat Mandel zal voortleven als een groot politiek leider, als een bijzonder strateeg of taktikus, of als een groot organisator. Alle heftigheid in de interne discussies ten spijt, was Ernest Mandel geen partijman, zijn organisaties waren hem toch te klein. De balans moet nog ter discussie worden gelegd, maar ondanks de sterke analyses van de 'objektieve situatie' blijven de ingrepen op de 'subjektieve faktor' volkomen marginaal. De bijna 60 jaar die ons scheiden van de stichting van de Vierde Internationale in 1938 hebben in dat opzicht een muis gebaard.

Daarom denk ik dat de figuur van Ernest Mandel uiteindelijk zijn grootste politieke uitstraling vindt in de band met een generatie. Niet zijn generatie. Die is uit de oorlog gekomen met een projekt van wederopbouw en materiële welstand. De welvaartsstaat en de massakonsumptie, compatibel met de kapitalistische produktiewijze, werd de horizon voor het 'reëel bestaand socialisme'. Oneerbiedig kan worden gezegd dat het socialisme niet verder keek dan de biefstukken. De crisis van de 'subjektieve faktor' was nooit zo groot geweest. (En Mandel wist dat: hij wees veelvuldig op de kloof tussen het programma en de arbeidersvoorhoede; in tegenstelling tot de jaren '20 spraken de verschillende 'avant gardes' niet meer dezelfde taal.) Normaal dus dat de naoorlogse strategie er één was van trage, opvoedende interventie. Normaal ook dat elke staking of elk arbeider die enigszins in konflikt kwam met de grondvesten van het 'systeem' al snel werd opgehemeld als een teken, als een voorbode. De zogenaamde 'anti-kapitalistische linkerzijde uit de socialistische arbeidersbeweging' die mede aan de wieg zou hebben gestaan van de nieuwe organisaties eind jaren zestig bestond uit enkele individuen, die trouwens het nieuwe radikalisme niet altijd gunstig gezind waren.

Mandel zelf was vooral bezig met de analyses van het systeem zelf, van de 'objektieve' trends, van de algemene ontwikkelingen. Zijn 'sociale basis' werd wat gemeenzaam 'de generatie van 68' genoemd. In 1959 had de Cubaanse revolutie de 'Grote Broer' verschalkt en een voorbeeld gesteld dat later geheel Latijns-Amerika zou beroeren. In 1968 doet het Têt-offensief in Vietnam het tij keren. In die tienjaren solidariteit met een radikale Derde Wereld en tegen de bureaucratie in de eigen samenleving komt zowel in het Westen als in Oost-Europa de naoorlogse generatie in het gelid. Het gemeenschappelijk kenmerk van al deze bewegingen is een (onredelijk?) voluntarisme, een vorm van radikaal verzet vanuit een 'verloren positie', een verwerpen van het bestaande zonder dat het alternatief al heel duidelijk is. Soms komt er een doorbraak omdat 'het systeem' in snelheid wordt gepakt.

Mandel heeft letterlijk duizenden leden van die generatie toegesproken. Hij gaf de revolte een historisch perspectief: de 68-ers werden deel van een historische emancipatiebeweging. Hij gaf ze een geografische eenheid: wat in Oost-Europa, in het Westen of in het Zuiden gebeurde, maakte deel uit van 'de drie sectoren van de wereldrevolutie'. Strijd vanuit 'nieuwe sociale bewegingen', vanuit bekommernissen die vandaag aan de 'nieuwe middenklasse' worden toegeschreven, werden (in gedachten) met de arbeidersbeweging verbonden in een partij-opbouw 'van de periferie naar het centrum' en een

'dialektiek van de interventiesektoren'. Mandel bracht alles met alles in verband. Hij werd de rationele legitimering voor wat bij velen revolutie bleef. Het legendaarisch optimisme van Ernest Mandel en zijn vele misrekeningen inzake het ritme van de sociale beweging waren essentieel in de alchemie van dat verbond. Ze vormden immers de brug tussen de marginale positie van de 68-ers en hun allesomvattende ambitie. Ze - we - hebben toen gestreden in de zekerheid van een 'beslissende doorbraak' binnen 'enkele jaren', in het perspectief van 'de beslissende konfrontaties'. Het zou bij wijze van spreken voldoende zijn de geschiedenis goed voorbereid op te wachten aan de volgende bocht om mede vorm te geven aan de toekomst. We waren er allemaal van overtuigd 'het nog te zullen meemaken'. Hier in Europa of in de gewapende strijd tegen de militaire regimes in Latijns-Amerika. Dat geloof was toen niet ongeloofwaardig.

De crisis van 1974, de massale werkloosheid, de radikale wijziging in politiek en ideologisch klimaat in de jaren '80, de dualisering van de samenleving... De oude en nieuwe sociale bewegingen groeiden niet naar mekaar toe, de industriële arbeidersklasse en de 'nieuwe middenklasse' stellen zich op langs andere breuklijnen, het bruine gevaar duikt opnieuw op, het kapitalisme wordt nauwelijks in vraag gesteld. Kortom de grote syntese lijkt niet voor morgen. (In die zin betekent de oprichting van de SAP in 1984 een breuk tov. de stichting van de RAL in 1971. Verschillende perspectieven en verschillende mensen.)

Graag had ik mijn sympathiebetuigingen geuit naar aanleiding van het heengaan van Ernest Mandel.

Ik heb hem voldoende gekend om te beseffen welk uitzonderlijk man en mens ons hier verlaten heeft.

Ik stuur in bijlage een onafgewerkt manuscript over 'Ethical Socialism' dat ik binnenkort van plan was hem ter advies toe te sturen.

Eric Rosseel

Ernest Mandel bleef hopen op een ommekeer. Een nieuwe opgang van de arbeidersstrijd lag voor ons. De ineenstorting van de regimes in Oost-Europa onder de vreedzame druk van brede burgerbewegingen deed hem onmiddellijk denken aan de mogelijkheid van een radensocialisme. De (voorheen zonder 'sociale tegenrevolutie' onmogelijk gewaande) wederinvoering van het kapitalisme daar, wordt niet betrokken in een balans van de eigen beweging. De 'twijfel' wordt niet (of alleen heel binnenskamers) geuit, maar het optimisme van Mandel werkt niet meer aanstekelijk.

Met het heengaan van Ernest Mandel hebben duizenden mensen van de generatie '68 hun welwillende denker verloren. Sommigen noemen ons de 'belachelijke generatie', zoals er een oorlogsgeneratie en een verloren generatie is geweest. Haar verlangen naar een andere wereld was zonder de kapitalistische waard gerekend. Er was een genereus intellectueel van het formaat van Ernest Mandel nodig om dat verlangen een redelijke vorm te geven. Misschien was er veel 'hoop' en 'geloof' mee gemoeid, maar wat beiden bond, was een radikaal afwijzen van het cynisme dat iedereen die het bestaande aanvaardt ten dele valt. Met zijn heengaan wordt ook het einde van een generatie betekend. Misschien wel een 'belachelijke' generatie, maar zeker geen cynische generatie. □

'Meer inspiratie bij Ernest dan bij de leiders van de organisaties waarin ik militeerde'

Jacques Yerna (*)

Ik geef toe dat ik bang was toen men me vroeg deze laatste hulde aan Ernest te brengen. Dat was overigens altijd het geval wanneer ik tijdens mijn militant leven de gelegenheid kreeg aan zijn zijde te spreken. Net als vandaag, vreesde ik toen niet te beantwoorden aan het beeld dat ik wenste dat hij van mij zou hebben en, eenmaal onze wegen zich scheidde, het beeld dat hij van mij zou behouden.

Zo was mijn reactie toen ik met hem kennis maakte na het buitengewoon ABVV-kongres van 1954. We wilden de analyse uitdiepen over thema's als economische democratie en de greep van de 'holdings' op de economie.

Ik moest Ernest Mandel vragen of hij hieraan wilde deelnemen. Hij gaf me meteen een echte les in doktrine, omwille van alle dubbelzinnigheden die vervat lagen in het sociaal-demokratisch programma van structuurhervormingen, een programma dat in het verlengde lag van het 'plan van de arbeid' van de BWP van tussen de twee wereldoorlogen.

De ideeën waarrond het nieuwe programma van structuurhervormingen zich in 1954 ontwikkelde waren zeker verdedigbaar: economische planning, democratisering van de ondernemingen, overdracht van de eigendommen van de holdings naar de natie. Nochtans waren deze ideeën niet nieuw en evenmin voorbijgestreefd.

Het was toen belangrijk na te denken over de redenen waarom de arbeidersbeweging ze nog niet verwezenlijkt had. En, voor Ernest, waren er hiervoor meerdere redenen. De massa van loontrekkenden, toen zo'n 70 procent van de actieve bevolking, was er nog niet in geslaagd zich bewust te worden van de gemeenschappelijkheid van haar belangen, onder andere omwille van de filosofische verschillen, handig in stand gehouden door een kapitalistisch systeem dat over alle vormingsinstrumenten van de publieke opinie beschikte.

Men moest toen ook rekening houden met de vergissingen die door de leiders van de arbeidersbeweging begaan werden. Die leiders waren al te vaak geïntegreerd in het kapitalistisch stelsel. Men moest zich toen vragen stellen bij hun gebrek aan standvastigheid en dynamisme in de inspanningen om de kaders en de massa van de militanten te scholen.

Zwakten in de traditie van de arbeidersbeweging moesten, volgens Ernest, ook in rekening gebracht worden. Want als het syndikalisme noodzakelijkerwijs moet gekombineerd worden met politieke actie, leidde in het verleden de verbinding van beide vaak tot verlamming van het ene ten opzichte van het andere.

Door zijn denken en zijn werken drukte Ernest Mandel ontegensprekelijk zijn stempel op de Studiekommissie van het ABVV, maar ook op het denkwerk in de groep rond André Renard. Dit stelde André Renard in staat in 1958 een brochure te publiceren die grote weerklank in de arbeidersbeweging zou hebben: '*Vers le socialisme par l'action*'. Onder de thema's die in deze brochure behandeld worden, ontlokten die over directe actie en bureaucratiesering een discussie waarin Ernest een grote rol speelde. Beide thema's zouden nog vaak een centrale plaats bekleden in de debatten waaraan Ernest deelnam.

Met kracht beklemtoonde hij dat, wanneer men het principe van directe actie verdedigde, men daarmee niet afzag van de parlementaire democratie. Maar het komt er op neer de arbeiders er voortdurend aan te herinneren dat parlementaire democratie slechts mogelijk is door directe actie. Overigens hangt het overleven van de parlementaire democratie af van de bekwaamheid van de arbeidersklasse om haar te verdedigen. Want de geschiedenis toont dat - eenmaal het universeel stemrecht de arbeidersklasse naar de macht dreigde leiden - de burgerij nooit aarzelt die democratie af te schaffen. De voorbeelden van Duitsland, Italië, Oostenrijk, Hongarije, Spanje en sindsdien vele andere landen tonen dat ruimschoots aan.

De strijd tegen de bureaucrativering van de organisaties van de arbeidersbeweging weerhield in die periode in het bijzonder de aandacht van Ernest. Vele militanten waren er zich van bewust dat zo'n strijd de actieve deelname vergt van een zo groot mogelijk aantal. Bij de lancering van *La Gauche* zullen rondom Ernest vele militanten binnen de BSP hiervoor actie voeren en na vele wedervaardigheden zal dat uitmonden in de erkenning van het tendensrecht.

En waarom niet - al was het maar anekdotisch - een aantal momenten uit het dagelijkse leven van de ploeg van *La Gauche* aanhalen? Ik herinner me gepassioneerde vergaderingen in een lokaal in St. Joost dat we van Guy Cudell ter beschikking kregen. Ook Guy Cudell wou vandaag, op dit uliem eerbetoon, aanwezig zijn. We zijn hem er dankbaar voor.

Een prettige herinnering die me bijblijft is de manier waarop Ernest de editoriaalen van *La Gauche* schreef. In die tijd gebeurde dat bij *La Wallonie* in Luik, waar Ernest vanuit Brussel om tien uur aankwam. Ik was daar om zijn richtlijnen over de bladopmaak te ontvangen. Ook de typografen waren aanwezig. Hoe ongelooflijk het ook lijkt, Ernest gaf ons zijn instructies terwijl hij zijn editoriaal verder bleef 'typen' op zijn schrijfmachine...

Dan zijn er de pijnlijke gebeurtenissen na de staking van 60-61, die het kader waarbinnen we werkten verstoorden. Als gevolg van een staking gericht tegen soberheidsmaatregelen van de regering, het ontwerp van eenheidswet, kwam bij de Waalse arbeiders de eis van het federalisme naar voor als middel om de structuurhervormingen te realiseren. Die eis, die zich intertijd combineerde met het herlanceren van de eis van autonomie door de Vlaamse gemeenschap, zal het politiek kader doen wankelen en verontrustende nationalistische spanningen uitlokken.

Het is de periode waarin ik, meer geamuseerd dan verward, tot mijn grote verrassing, beschuldigd wordt van 'trotskisme'. En op het ogenblik dat André Renard overlijdt en de arbeidersbeweging meer dan ooit verscheurd is, komt Ernest me opzoeken om me te bevestigen wat in sommige middens verteld werd over de actieve aanwezigheid van de Vierde Internationale binnen de ploeg van *La Gauche*...

Ik heb het Ernest niet kwalijk genomen dat hij mij en anderen van *La Gauche* de strategie verzwegen had die de zijne en die van zijn kameraden was. Ik nam hem slechts één zaak kwalijk en dat heb ik hem eenvoudigweg gezegd: als hij me daarover in 1956 had ingelicht, had dat helemaal niets veranderd aan mijn engagement ten opzichte van *La Gauche*, noch aan de diepe achting die ik voor hem koesterde. Wat ik spijtig vond was dat hij daaraan getwijfeld had.

Het klopt dat onze wegen toen uit elkaar zijn gegaan, maar dat kwam door de omwentelingen ten gevolge van de staking 60-61. We hebben elk binnen een ander kader gemiliteerd. Als lid van de Mouvement Populaire Wallon (MPW) nam ik actief deel aan de strijd die in 1970 zou uitmonden in het relatieve institutionale kompromis over gewesten en gemeenschappen en over de eerste maatregelen ter decentralisering van de economie. Ik wens, op dit ogenblik, Ernest de hulde te brengen die mijns inziens

Direktie en personeel van het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB) willen U bij deze hun blijk van deelneming overmaken bij het overlijden van Professor Ernest Mandel, sekretaris van de Vierde Internationale.

Wijlen Ernest Mandel heeft ongetwijfeld zijn stempel gedrukt op de geschiedenis van de linkse sociale beweging in ons land, en zijn grensoverschrijdend oeuvre inzake marxistische economie heeft generaties militanten beïnvloed, tot welke richting zij in de brede linkerzijde ook behoorden.

Wouter Steenhaut
Direkteur AMSAB

N.a.v. het plotselinge overlijden van professor Ernest Mandel houdt het Masereelfonds eraan zijn leedwezen te betuigen over het heengaan van deze belangrijke politieke denker en theoreticus. Zijn bijdragen aan het denken over economie en zijn werken over marxistische economie zullen referentiewerken blijven voor al diegenen die interesse betonen in de praktijk en de theorie van het marxisme.

Het Masereelfonds
i.o. **Bernard Desmet**
Direkteur

Wij houden er aan ons medeleven te betuigen met diegenen die Ernest Mandel dierbaar waren.

Ook al zal zijn grootste verdienste wellicht geweest zijn meer dan twee generaties progressieve geesten te hebben geïnspireerd, toch willen we hierbij heel even de bereidwilligheid in herinnering brengen waarmee hij op menige activiteit van Oxfam-Wereldwinkels een inbreng deed.

Gelukkig laat hij veel geschriften na die hopelijk nog lang zullen begeesteren.

Oxfam-Wereldwinkels Vlaanderen
Marc Bontemps
nationaal verantwoordelijke
Stef Breesch
voorzitter

de belangrijkste is. Al wat hij in mij achterliet na een lange en gepassioneerde samenwerking heeft me weggehouden van elke nationalistische verleiding.

Ik heb hem trouwens altijd verdedigd, zelfs politiek. In die mate dat - tijdens een vergadering van de Jong-socialisten te Seraing in aanwezigheid van verschillende PS-leiders - ik in alle eenvoud verklaard heb dat indien sommigen in hem ik weet niet welke gevaarlijke tegenstander zien, hij voor mij een *maître à penser* bleef waarvan het voorbeeld me meer inspireerde dan dat van de verantwoordelijken van de organisaties waarin ik militeerde.

Ik heb dit alles in herinnering willen brengen, ook al was het soms op een anekdotische manier, naar aanleiding van dit huldebetoon, zonder me teveel af te vragen of het wel gepast is. Voor mij was het essentieel te benadrukken dat, op het einde van een voorbeeldig militant leven, Ernest Mandel 'niet helemaal dood' is en dat hij zeer veel van zichzelf heeft gelaten bij al wie hij overtuigde van zijn geloof in het socialisme en in de actie van de massa van de arbeiders. □

(*) Jacques Yerna
was mede-
oprichter van '*La Gauche*' en later
voorzitter van het
ABVV-Luik-
Hoei-Borgworm.
Deze tekst is zijn
toespraak op de
plechtigheid te
Antwerpen op 26
juli 1995.

'Een onvermoeibare redenaar'

Georges Dobbeleer (*)

In 1953, toen ik lid werd van de Vierde Internationale, ontmoette ik Ernest Mandel. Uiteraard waren zij die hem voor het eerst ontmoetten sterk onder de indruk van zijn buitengewone intelligentie en zijn immense politieke cultuur. Ik wil het echter over een ander aspect van zijn persoonlijkheid hebben.

Tussen 1953 en 1960 waren we met een handvol jonge militanten om, in Brussel en Wallonië, de Socialistische Jonge Wacht - in die tijd de jongerenbeweging van de BSP - een aanzienlijk dynamisme en aktivisme in te blazen. We concentreerden onze politieke actie op voornamelijk drie politieke terreinen: anti-militarisme, oppositie tegen het Atlantisch pakt en steun aan de koloniale revoluties.

Maar om onze militanten en onze basisleden de redenen van de strijd rond deze thema's te doen begrijpen, moesten we hen de geschiedenis van de arbeidersbeweging, de economische analyse van het kapitalisme en onze motieven om internationalist te zijn, leren kennen.

In de jaren '50 werkte Ernest Mandel als journalist bij het dagblad *Le Peuple*. Daarna vervoegde hij André Renard bij het Luikse syndikale dagblad *La Wallonie*.

Gedurende al die jaren ging hij onmiddellijk in op alle uitnodigingen uit arbeidersregio's in Wallonië om er vorming te geven aan militanten. Zijn uiteenzettingen gaven niet alleen aanleiding tot boeiende debatten, maar ook tot een veralgemeende wens meer te leren, beter de kompleksiteit van de politieke problemen te begrijpen en in staat zijn op te treden met kennis van zaken.

Enige keren kwam er echter weinig volk opdagen. Ik herinner me een vergadering in de regio van de steengroeven van Ourthe-Amblève, waar slechts zes à zeven jongeren hem kwamen beluisteren. Hij toonde niet de minste irritatie of ontgoocheling. Zijn verplaatsing vanuit Brussel kostte hem nochtans vele uren die hij had kunnen gebruiken om verder te werken aan zijn *Traité d'économie marxiste*.

Zijn drang om het marxisme te verklaren voor militanten voerde hem ook, in 1960, naar de Luikse metallo's van het ABVV. Ook daar bracht hij de volwassen arbeiders een massa economische en politieke kennis

over. Hij verstond de kunst al die zaken toegankelijk te maken, zonder ze simplistisch voor te stellen.

In de militante euforie van 1968-69 werd in Luik het 'komitee Che Guevara' opgericht. Ernest stond in een grote zaal tegenover een talrijk opgekomen publiek. Eerst werd een Cubaanse film over de revolutie vertoond.

Vervolgens nam Ernest het woord, praatte over Che en de problemen van de revolutie in Latijns-Amerika. Maar een deel van het publiek bestond uit geïmmigreerde

Spaanse arbeiders die het Frans niet altijd even makkelijk verstonden. Sommigen onderbraken hem om dat probleem aan te kaarten. Prompt verklaarde Ernest dat zijn uiteenzetting in het Frans lang genoeg had geduurd en hij vervolgde in het Spaans. Hij beheerste makkelijk zes talen en kon van de ene naar de andere overstappen.

Zijn vormingsactiviteiten voor jongeren en arbeiders beperkten zich niet tot een vaak veel te kort geachte mondelinge uiteenzetting. Hij schreef stevig opgebouwde samenvattingen, die goed gestoffeerd en vooral toegankelijk waren voor militanten die vaak op hun veertiende de school verlaten hadden.

Een getypte brochure van 35 pagina's, getiteld 'Van de sociale ongelijkheid naar de klassenloze maatschappij' bundelde de vormingen die Ernest in 1954-55 voor het 'Centre régional d'éducation ouvrière' te Brussel had gegeven. In de zes à acht daaropvolgende jaren aktualiseerde en herhaalde hij deze vormingsreeks, die vanaf 1955 werd uitgegeven door de Brusselse federatie van de Socialistische Jonge Wacht.

Honderden jonge en minder jonge mensen leerden er - vaak met veel entoesiasme - de vele redenen kennen om in de arbeidersbeweging te militeren voor een 'klassenloze maatschappij'.

Dat immens werk van vulgarisering werd, in tegenstelling tot de *Traité d'économie marxiste*, niet in dertig talen vertaald, maar het toont wel aan dat Ernest revolutionair-marxistische opvattingen verstaanbaar kon maken voor eenvoudige arbeiders en dat hij zich niet beperkte tot de wetenschappelijke publikaties die hem zijn internationale faam zouden opleveren. □

'Zijn drang om het marxisme te verklaren voerde hem in 1960 naar de Luikse metallo's van het ABVV.'

Ook daar bracht hij volwassen arbeiders een massa politieke en economische kennis bij.

Hij verstond de kunst al die zaken toegankelijk te maken, zonder ze simplistisch voor te stellen.'

(*) Georges Dobbeleer, Luiks onderwijzer, werd lid van de Belgische afdeling van de Vierde Internationale in 1953.

Als ik vandaag in *Rood* schrijf over de persoon Ernest Mandel is dat niet alleen om me te voegen bij het - zeer verdiende - huldebetoon aan zijn uitzonderlijke kwaliteiten die van hem, doorheen de tijd, een man van studie en denken, van overtuiging, engagement en trouw maakten. Verdrietig om zijn vertrek, voel ik de noodzaak opnieuw onze ontmoetingen te overlopen...

*'De vreugde een puur socialistische
compagnon te hebben
met wie je kon lachen en ironiseren...'*

Jules Gérard-Libois (*)

Mijn vriendschapsband met Ernest Mandel gaat terug tot in de jaren vijftig. We hadden dezelfde leeftijd en een vergelijkbare beroepsactiviteit, allebei waren we economisch journalist-kroniekschrijver, hij bij *Le Peuple* van de PSB-BSP, ik bij *La Cité*, krant van de Waalse kristelijke arbeidersbeweging MOC.

Al snel begrepen we dat het formeel toebehoren aan ideologisch tegengestelde werelden niet verhinderde dat er tussen ons gemeenschappelijke inzichten en te verdedigen doelstellingen ontstonden die solidariteit en medeplichtigheid veronderstellen. Geen toeval als Ernest en ik elkaar vonden rond thema's als de structuurhervormingen, een 'open en revolutionaire linkerzijde', anti-kolonialisme en anti-totalitarisme. Misschien maakte Ernest indertijd - te edelmoedig - van mij één van die linkse kristenen waarvan hij vriendschap en vertrouwen wenste. Persoonlijk kende ik de vreugde een 'puur' socialistische metgezel te hebben, zonder carriëristische geest, moreel streng, onverzoeijlijk voor zichzelf, open voor dialoog en begrip ten aanzien van de andere...

Als een diep geëngageerd en overtuigd man beschikte Ernest eveneens over een groot vermogen tot objectieve analyse. Die ervaring maakte ik mee aan het CRISP, een project waarvan hij van in het begin de doelstelling begreep en goedgekeurde. Overigens werkte hij vanaf het eerste jaar mee, met een magistrale geschreven bijdrage onder de titel 'Qui contrôle la Société Générale?' (*Courrier Hebdomadaire*, 8 mei 1959). De gestrengheid van de studie werd breeduit geprezen door lezers van zeer diverse gezindheden.

Uit onze gesprekken bleek overigens dat deze grote specialist van de marxistische economie ook een ver-

fijnd kenner was van de concrete problemen van de Belgische maatschappij en politiek, ook van de 'reële machten' onder de decision-makers.

In zijn militante activiteiten kende ik Ernest Mandel minder goed, maar van de vele zaken die ik hoorde weet ik hoezeer er een kommunikatieve kracht uitging van zijn woorden. Eén van mijn naaste vrienden die

hem op prijs stelde als redenaar, zei me ooit: 'Terwijl ik naar Mandel luister, geloof ik in de revolutie'.

Een redenaar was hij zeker, maar ik bewaar van hem ook de herinnering als *compagnon* met wie je grappen kon maken, ironiseren, lachen... Zijn humor verheugde me, temeer daar hij zijn doelwitten wist te kiezen.

Onze laatste ontmoetingen in 1993 en 1994 waren lange dialogen. Ernest Mandel kon luisteren en bekomentariëren. Hij kon ook terugkeren in de tijd, opnieuw de kontekst van de moeilijke, dramatische naoorlogse momenten verklaren. Hij kon

met overtuiging de wegen en middelen aanhalen die volgens hem zouden leiden naar de vooruitgang van morgen. Hij kon zich vriendschappelijk opstellen, aandacht betonen voor het werk en onderzoek van anderen, zich met een actieve sympathie uitlaten, intellectueel en materieel helpen... Ernest was op die momenten, zoals ik hem altijd gekend heb, de antitese van degene die zijn verworvenheden angstvallig voor zichzelf houdt. Die intellectueel, die professor was - is - de man van het kameraadschappelijk delen en van de solidariteit. □

**(*) Jules Gérard-Libois is stichter-
voorzitter van het CRISP,
Centre de Recherche et d'Information
Socio-Politique**

'Bewondering en grondige meningsverschillen'

Leo Michielsen (*)

Iets schrijven over Mandel? Ik vind het een bijzonder moeilijke opgave. Mijn houding tegenover hem was steeds ambivalent: eensdeels waardering - neen, bewondering! - voor zijn enorm intellectueel vermogen en zijn verbluffende kennis; anderdeels grondige meningsverschillen, zelfs nadat ik moest erkennen dat hij in bepaalde opzichten gelijk had, terwijl ik me vergiste. Ik kom er op terug, maar wens eerst een paar persoonlijke herinneringen vast te leggen.

Als leraar geschiedenis aan het Antwerpse Atheneum heb ik het grote voorrecht genoten Ernest Mandel (samen met Jan Craeybeckx) in mijn klas te ontmoeten. Beiden waren superieur intelligent en ook vriendelijk. De aanwezigheid van zulke leerlingen is een vreugde voor een leraar.

Mandel was toen reeds bewust trotskist, met al wat dat impliceert: grote revolutionaire verwachtingen en gerevenheid tot polemiek daaromtrent.

Vele jaren later had ik de eer met hem in openbaar debat te treden. Onderwerp: de Sovjetunie.

De eerste maal was in 1963. Ik meende in de Sovjetunie het socialistische resultaat van de socialistische Oktoberrevolutie te erkennen... zij het met menige onvolkomenheden. Maar ik leefde in de overtuiging dat Kroejsjtsjov doende was de stalinistische verwordingen op te ruimen en erin zou slagen het regime te demokratiseren. Mandel brak die stellingen radikaal af; zijn kritiek was onverbiddelijk.

Ongeveer tien jaar later ontmoetten wij elkaar nogmaals voor een talrijk opgekomen gehoor. Ondertussen had Bresjnev de leiding sinds voldoende tijd in handen om duidelijk te maken dat er van positieve ontwikkelingen in de Sovjetunie geen sprake was. Daarmee was het ook voor mij evident geworden dat Mandels kritiek terecht was. Het kostte mij geen moeite dat volmondig te erkennen.

Een laatste maal had ik met Mandel te maken toen hij zijn kandidatuur stelde voor het professoraat aan de V.U.B. In de fakulteit kwam aanvankelijk nogal wat verzet tot uiting. Toch werd ik opgenomen in de beperkte advieskommissie en daar had ik de gelegenheid om de kandidatuur van Mandel te verdedigen. De V.U.B., zo luidde mijn betoog, diende het als een eer te beschouwen dat haar de gelegenheid geboden werd een man van dat formaat in haar korps op te nemen. De instemming van de kommissie was eenparig.

Eén van de kommissieleden had uitgepluisd of Mandel de economische literatuur omtrent de kapitalistische

ontwikkeling wel voldoende uitgebreid had geraadpleegd en kwam tot de bevinding dat de bibliografische onderbouw van Mandels marxistische studies ongemeen rijk was. De dood van een geleerde werd wel eens vergeleken met het verbranden van een bibliotheek. Met het verdwijnen van Mandel kan men stellen dat inderdaad de inhoud van een reusachtige bibliotheek in de vlammen is opgegaan.

Het weze mij toegelaten ook enige polemiek aan te stippen, bijvoorbeeld omtrent de Sovjetunie.

Ik stel mij de vraag of Mandel erkende dat de mislukking van het grootste experiment dat in 1917 werd aangevat, nu eenmaal onvermijdelijk was, onafgezien welke fraktie van de KPSU of welk personage de leiding verwerf. Ik heb de indruk dat Mandel zich in deze aan de trotskistische traditie hield.

Het is steeds mijn mening geweest - en ik heb dat ook in volle woorden geschreven - dat een opstand tegen het regime van de Sovjetunie op een kontra-revolutie zou uitlopen. Dat werd ondertussen door de feiten wel bevestigd, zo lijkt het me toch. Ik was dan ook uiterst verbaasd te vernemen dat Mandel (toen o.m. de Sovjetunie en de DDR reeds duidelijk in crisis verkeerden) een revolutionaire uitkomst verwachtte.

Daarmee raak ik de fond van een meningsverschil, waarover ik in de loop van de jaren zoveel en zo dikwijls heb gepiekerd. Mandel hield vast aan de ideeën van Marx omtrent het 'revolutionaire proletariaat'; met Marx verwachtte hij dat de arbeidersbeweging op een socialistische revolutie zou uitmonden. Gedurende meerdere decennia heeft deze gedachte dynamisch gewerkt. Met de maatschappelijke (en ideologische) veranderingen die zich sindsdien voltrokken, lijkt mij die visie voorbijgestreefd.

Ik ga op dat punt niet polemiseren, want, helaas, Mandel kan mij niet meer antwoorden. Overigens heb ik mijn ideeën desaan gaande reeds uitvoerig toegelicht, zij het in geschriften die slechts op konfidentiële schaal werden verspreid.

Toch waag ik het - om af te sluiten - heel kort mijn konklusies voor te leggen. Het socialisme kan niet het resultaat van de arbeidersbeweging zijn. Socialisme is een intellectueel ontwerp. Als het er ooit komt, wat hoe genaamd niet zeker is, dan zal het in eerste instantie en in hoofdzaak uit een beweging van intellectuelen ontspruiten. Liederen die tot de SAP behoren, zouden mij niet mogen tegenspreken, in acht genomen de samenstelling van hun eigen organisatie en de kwaliteit van hun overleden voortman. □

(*) *Leo Michielsen trad in de oorlog toe tot de KPB. Hij doceerde aan hogescholen en aan de VUB en schreef verschillende werken o.m. over het neokapitalisme en de Belgische arbeidersbeweging*

'De openlijke erkenning voor de economische en ideologische gigant die Mandel nu eenmaal was kwam veel te laat'

Jan Debrouwere (*)

Bij de herdenking van Ernest Mandel zijn opvallende dingen gebeurd. We beperken ons tot de aanwezigheden. Er waren, naast de velen van de SAP en de Vierde Internationale, ook mensen van SP, Nieuw Links en KP (waaronder uitgetreden zoals Leo Michiels en ikzelf). Dat mag niet genegeerd worden, want het was voor vele KP-ers ook vandaag nog niet zo'n evidente daad. Latere generaties der linkerszijde zouden voor de bewust afwezigheid op die dag trouwens weinig goeds of op zijn minst begrijpends te zeggen hebben. De daad moet ook niet overschat worden. Op z'n minst kwam zo'n openlijke erkenning voor de economische en ideologische gigant die Mandel nu eenmaal was, van hun kant veel te laat. Maar ze was er en ze was overwogen. Er werd daarbij amper aan de directe effectwerking gedacht, en veel - en vooral - aan de marxist Mandel.

Dit geeft me trouwens de kans hier te zeggen dat bijvoorbeeld ook in Oost-Europa, waar het 'reële socialisme' zich nooit ten volle - en soms helemaal niet - van het stalinisme bevrijden kon, Ernest Mandel mettertijd gewoon niet meer kon verzwegen worden. In Polen en Hongarije werd in tijdschriften bijvoorbeeld uit Mandels *Traité d'économie marxiste* geciteerd en verschenen samenvattingen van zijn werk. Hij behoorde er volop tot de pleiade van ongemakkelijke marxisten waarvan de lektuur eigenlijk toch een 'must' was. In de DDR en Tsjechoslowakije werd hij genegeerd, en men vergunne ons hier te zwijgen over Roemenië of Bulgarije. In de USSR werd hij, laten we zeggen, zijdelings geciteerd, bijvoorbeeld in het raam van een verslag over interessante discussies die in West-Europa of de USA hadden plaats gehad. Daar bleef het dan bij. Maar de vraag 'Et ce Mandel, a-t-il encore publié des choses intéressantes récemment?' dook wel op in gesprekken die ik persoonlijk op het Centraal Komitee had. En men zinspeelde in het vage op ontmoetingen die hadden plaats gehad. Ik laat het er bij. Ook hier heeft men een bepaald niet indrukwekkende pagina uit het boek van het reële socialisme in handen.

En quid met de Belgische KP? In de jaren dat de stempel van Mandel duidelijk op *La Gauche* stond, was het blad wekelijkse

plichtlektuur voor Belgische KP-militanten met zelfrespekt qua behoefte aan duiding, naast en meestal vòòr de eigen partijpers. En dat voor Vlamingen als franstaligen. Dat werd nadien ten dele aangevuld door *Links*, maar er nooit door vervangen. Enkele jaren kwam er ook nog *France-Observateur* bij. En Mandels *Traité d'économie marxiste*. En het waren de slechtste jaren niet. De relatie met de 'trotskisten' bleef evenwel aartsmoeilijk, ook wat Mandel betrof. En langs beide kanten. Voor de meesten in de KP, die er nog steeds a priori van uitgingen dat Trotski ongelijk had gehad en zijn ongelijk op z'n zachtst op de scheidingslijn van de politieke kriminaliteit balanceerde, kon hier gewoon niet gediskussieerd worden, ook niet na het XXste kongres en de eerste aanloop naar de 'destalinisatie' toe. En bij de toenmalige RAL bleef het onuitroeibare stalinisme van de KPB een axioma en een vaste waarde in het spraakgebruik als het over de kommunisten ging.

In de praktijk wou het nogal loslopen. Vooral menige eisenstrijd en de solidariteit met het strijdende Vietnam hielpen daarbij. Toen enkelen van de KP-leiding er de Vietkongdelegatie in Parijs wilden van overtuigen dat met hun contacten naar de trotskisten toe toch maar beter opgepast werd, deelde de VC hun woordelijk mee dat zij hulp aanvaardde van wie ze aanbood en terzake van niemand lessen te ontvangen had. In de KP werd dat thema nooit weer aangeroerd.

Maar het bleef wel stroef. Burnelle, overigens geen man om bang te zijn van een nieuw idee, bleef er tegenstander van om met de trotskisten in zee te gaan, bijvoorbeeld bij een verkiezing. Kon het echt niet anders (bijvoorbeeld de zaak Legrève in 1965 te Brussel) dan was hij daar niet onverdeeld gelukkig mee.

En bij de verkiezingen van 1978, toen er een zeer reële kans was te Antwerpen op te komen met een sterke linkse lijst van KP en SAP met beduidende kristelijk-progressieve deelname, werd ikzelf in het Politiek Bureau van de KPB ongenadig afgeschoten en van opportunisme beschuldigd. Slechts Jean Blume sprong me bij. Bij de volgende verkiezingen vond het Antwerpse 'opportunisme' opeens volop navolging in de KP, met name, maar niet

alleen, te Gent. Maar de kans was verkeken, het gouden moment van de geloofwaardigheid was voorbij...

Toen in 1987 de PVDA plots goede woorden voor de KP overhad en er politieke samenwerking mee wou aangaan, inclusief een eenheidslijst, schreef ik in een brief aan de PVDA (opgenomen in *Solidair*) dat zoiets alleen maar kon zo de SAP tot deelname werd gevraagd. De SAP zei ja, de PVDA zei nee en zag weer de trotskistische satan opstaan uit het helle vuur. Tja.

Ernest Mandel was bij dat alles, naar ons leek, nooit direkt betrokken, al kwam hij met een SAP-delegatie de KP ten tijde van Burnelle wel eens polsen over gemeenschappelijk optreden bij de verkiezingen. Maar hij zal geïnformeerd geweest zijn en het zijne hebben gedacht van het dwaze weggooiën van aangeboden en bespreekbare kansen, terwijl KP-afdelingen intussen brief na brief schreven aan lokale BSP-afdelingen. Zonder antwoord van die kant, uiteraard.

Kwam er gelegenheid tot discussie, ook publieke, met kommunisten dan reageerde Mandel telkens positief. Ik herinner me nog een fel debat te Antwerpen over het stalinisme. De KP had sterk gemobiliseerd. Maar na afloop bleek het aantal kommunisten dat inzag dat voor het stalinisme geen verdediging meer kon worden ingeroepen, zelfs geen vergoelijkende of verontschuldigende, er stevig op vooruit gegaan.

Dat alles behoort tot de dingen die me de jongste weken door het hoofd zijn gegaan. Zeker geen afsluitende visie over de relatie KP-SAP. Geen lofzang of doempreek. Maar ik wou het hier graag kwijt. □

(*) Jan Debrouwere was jarenlang lid van het Centraal Komitee en het Politiek Bureau van de Kommunistische Partij van België (KPB-PCB)

'Ernest hield vol, bleef optimist en kon de jeugd inspireren'

Nadine Peeters (*)

Ik vind het heel moeilijk om hier vandaag iets te komen zeggen. Enerzijds gaat het om iemand die ik eigenlijk nooit persoonlijk gekend heb. Maar anderzijds was het wel de eerste naam die ik kende toen ik pas bij SJW kwam. *Inleiding tot het marxisme* van Ernest Mandel was het eerste boek dat men mij gaf om te lezen.

En voor vele jonge mensen was dit boek hun eerste kennismaking met het marxisme. Dat heb ik de laatste dagen althans van velen gehoord, want ik kom net terug van het Twaalfde Internationaal Jongerenkamp van de Vierde Internationale. Ongeveer 750 jongeren uit heel Europa zitten nog tot eind deze week in het zuiden van Frankrijk om samen te discussiëren over de toestand van de wereld, crisis, ekologie, feminisme, anti-racisme... om ervaringen uit te wisselen en om samen te feesten.

Op de openingsactiviteit was er natuurlijk iets gezegd over wat hij betekend heeft voor de Vierde Internationale, voor de jongeren. Het oorspronkelijke idee was om daarna een minuut stilte te vragen, maar dit bleek onmogelijk omdat iedereen spontaan rechtstond om met

volle overtuiging, de vuist omhoog, de Internationale te zingen.

Hoewel de meesten van ons hem niet echt kenden, was het iemand die soms toch heel dichtbij stond. Zoals in de brief van de SAP stond: *'We herinneren ons ook en vooral zijn warme aandacht voor het reilen en zeilen van de militanten'*.

Dat hebben wij ook ondervonden. Toen de eerste jongerenbetoging van AJOKAR (Antwerps Jongerenkomitee Anti-Racisme) was uitgelopen op rellen, kregen we van alle kanten kritiek te verduren. Dit deed ons niet echt twijfelen aan het belang van de actie, maar toch was het een echte steun om één à twee dagen later in *De Morgen* een vrije tribune te lezen van een zekere Ernest Mandel die zei: *'Handen af van onze jeugd!'*.

Dit zijn kleine dingen die toch veel doen. Vooral omdat we nu in een moeilijke periode zitten. Opkomst van het fascisme, oorlog in ex-Joegoslavië, dramatische toestanden in de Derde Wereld, weinig strijd, weinig hoopgevende perspectieven.

Maar dit is niet nieuw. Ook Ernest heeft gemiliteerd in een moeilijke periode. Zijn strijd tegen zowel het kapitalisme als het stalinisme was een terechte strijd als je vandaag de wereld bekijkt. En ook al is het vandaag niet gemakkelijk, toch zullen we binnen een aantal jaren ook zeker zijn dat onze strijd vandaag terecht en noodzakelijk was.

Men lachte wel eens met zijn optimisme, sommigen vonden het overdreven of onterecht gezien de huidige toestand. Maar als we er tweemaal over nadenken, waarom ook niet?

Het kapitalisme is niet realistisch, voor het stalinisme is dat zelfs al uitgemaakt en het medebeheer van de sociaal-democratie heeft ook nog niet bewezen dat het een realistische oplossing is. Integendeel: surrealistisch! Ons idee van het socialisme blijkt nog de meest realistische oplossing te zijn! Dit is geen blind vertrouwen, geen fanatiek idealisme, maar een gezonde dosis vertrouwen én optimisme in het nut van onze tijd.

Nu, ondanks het feit dat we in een moeilijke periode zitten,

ondanks het feit dat het soms heel moeilijk lijkt om vol te houden, om tegen de stroom te blijven ingaan, ondanks het cynisme over de jeugd van vandaag, ondanks alle praat over de generatiekloof, ondanks dat alles geeft het moed dat iemand die de leeftijd had van onze grootouders, die ook al op zeer jonge leeftijd is beginnen militeren en soms in veel moeilijker omstandigheden dan wij nu,

als zo iemand heeft volgehouden en zelfs nog optimist bleef, en jongere generaties nog kan inspireren, dan is dat hetgeen we ons zullen blijven herinneren.

Alleen al die herinnering geeft ons kracht om de strijd verder te zetten! □

(*) Nadine Peeters, lid van de leiding van SJW en SAP, is gemeenteraadslid in Antwerpen voor BSV-Forum.

Deze tekst is haar toespraak op de plechtigheid te Antwerpen op 26 juli 1995.

Ernest als prof én kameraad

Ernest Mandel doceerde jarenlang aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB), aan de faculteit Economische, sociale en politieke wetenschap.

pen. Het waren slechts enkele lessen van enkele uren, maar er was altijd veel volk, niettegenstaande de studenten hun lessen uitkozen in functie van het uurrooster (niet te vroeg), het bestaan van een syllabus ('we zullen voor het examen wel studeren'), de verplichting aanwezig te zijn (wat niet het geval was).

Niet alleen waren we allen aanwezig in zijn 'lessen', talrijk waren ook studenten van andere fakulteiten die zijn uiteenzettingen kwamen bijwonen.

In werkelijkheid gaf hij geen les, we moesten uiteenzettingen voorbereiden door boeken te lezen over onderwerpen die elk jaar veranderden. Dat jaar hadden we als thema 'Het verschil tussen het Italiaanse fascisme en het Duitse nazisme'. Vreemd, het valt me plots op dat ik me van andere lessen de inhoud niet meer herinner.

Ter voorbereiding van de examens moesten we de syllabussen leren en een boek naar keuze uit de bibliografie lezen. De vragen hielden echter enkel verband met onze mening over het boek. Kritisch denken en de autonomie van de geest waren voor hem belangrijker dan het uit het hoofd blokken van een syllabus.

En geloof maar nooit dat hij ten aanzien van zijn partijleden meer door de vingers zag. Van alle juryleden kreeg ik van hem de zwakste punten voor mijn tesis over 'De geschiedenis van de linkse oppositie in de USSR tussen 1919 en 1924'.

Mandel was één van de meest gerespecteerde professoren en hield van zijn studenten.

*Hamel Puissant Anke Hintjens
oud-studenten van de Vrije Universiteit Brussel (VUB)*

Wanneer iemand die je graag hebt, overlijdt is er - naast het gevoel van verdriet - ook steeds dat gevoel van spijt. Spijt voor alle boeiende en aangename dingen die de persoon nog had kunnen doen. Spijt voor de gelegenheden die je niet benut hebt om de persoon beter te leren kennen en van hem of haar te leren.

En dit is zeker voor Ernest het geval.

Neem nu de periode waarin ik student was van Ernest aan de VUB. Ernest trachtte de studenten aan te zetten tot kritische ingesteldheid en leesgierigheid. Toen hij me op het examen voor het vak 'Politieke stelsels van de Oostbloklanden' vroeg welk boek ik had gelezen, was zijn ontgoocheling zichtbaar groot. Natuurlijk had ik 'Staat en Revolutie' van Lenin als SJW-lid al lang geleden gelezen. Hij verlaagde zich dan ook niet er nog één vraag over te stellen.

Hij gaf me mijn punten en als de student zelf niet wil werken is dat zijn of haar eigen zaak. Studenten zijn volwassen mensen die respect verdienen en niet tot papegaaien gemaakt moeten worden. Dat was Ernests houding en daarvoor kreeg hij respect van de studenten terug.

Maar de herinnering die mij het meest treft, dateert van het eerste Internationale Jongerenkamp van de Vierde Internationale, nu twaalf jaar geleden. Ernest zou er een redevoering houden over 'het socialisme dat wij willen'.

Ik dacht dat het zou gaan over wat er verkeerd ging in de Oostbloklanden, over welke politieke structuren er in de plaats moesten komen en meer van dat saais.

Maar waar had Ernest het over? Over het recht van elk kind in de wereld op voldoende eten. Over de twintigurenweek. Over het recht op een eigen mening. Plots hield het socialisme op voor mij een teoretisch denkschema te zijn. Plots werd het gewoon de evidentie zelf. Alle verzuchtingen van de mensen, alles waar een mens recht op heeft en ons in deze maatschappij ontzegd wordt. Ons doel is het menselijk geluk.

Dat is de belangrijkste les die Ernest mij leerde.

DRIE BOODSCHAPPEN AAN DE JEUGD

Eerste boodschap: Zonder zich politiek te engageren kan men vandaag - in deze verschrikkelijke wereld - niet leven als een menselijk wezen, die naam waardig. Elke vier jaar sterven er door perfect geneesbare ziekten in de Derde Wereld telkens 60 miljoen kinderen! Dat zijn evenveel doden als tijdens de hele tweede wereldoorlog. Dat is het verschrikkelijke aan de wereld waarin we vandaag leven: elke vier jaar een wereldoorlog tegen de kinderen! Zich hiertegen politiek engageren, dit politiek bestrijden, vechten voor een wereld waarin een glimlach het gelaat van elk kind ter wereld verlicht, is voor elke man, elke vrouw, elk menselijk wezen de enige waardige houding. Engageer u politiek!

Tweede boodschap: Mijn tweede boodschap is moeilijker. Het is een boodschap van wetenschappelijk realisme. Studeer de menswetenschappen, tracht u de grote krachtlijnen van een wetenschappelijke interpretatie van de geschiedenis eigen te maken, van de opeenvolging van sociale regimes, van politieke regimes... al wat ge wilt, maar doe het in een wetenschappelijke geest, de geest van Marx, de geest die zegt 'Twijfel aan alles', maar op een konstruktieve manier, 't is te zeggen als een voorlopige verworvenheid, iets dat aangetoond is en tegelijk open blijft voor het feit dat er zich nieuwe feiten voordoen die deze verworvenheid deels in vraag kunnen stellen.

Derde boodschap: De derde boodschap is de belangrijkste, het is wat Marx - en dat is weinig gekend - een morele regel noemde, een kategorisch imperatief van strijd, altijd en overal, onvoorwaardelijk, tegen alle vormen van vervreemding, onderdrukking, repressie, uitbuiting ten aanzien van de mensen. En hier ligt iets subliems in deze morele zekerheid, hier is twijfel uit den boze, hier moet je absoluut zeker zijn.

Altijd tegen het establishment, altijd tegen de onrechtvaardigheid, welke ook de hoop, de formules en de tijdschema's mogen wezen, altijd! Dat moreel engagement, ik verzeker het jullie en ik zeg jullie dat op basis van een persoonlijke ervaring van 55 jaar militantisme, dat moreel engagement, als men zich daar aan houdt, is dat ook een bron van individueel geluk. Men heeft dan geen last van een slecht geweten, men heeft dan geen schuldcomplex, men kan zich vergissen, iedereen kan zich vergissen. Maar men vergist zich voor een juiste zaak. Men heeft zich dan niet van zaak vergist, men heeft dan niet cynisch folteraars, moordenaars, uitbuiters gesteund, neen, nooit! Onder geen enkele voorwaarde!

*Ernest Mandel
Luik, 1993*

HET LAATSTE WOORD

'Geef niet toe aan wanhoop, berusting of cynisme tegenover de verschrikkelijke beproevingen die ons al-

ten te wachten staan.

Plooi u niet terug op 'individuele oplossingen' (de voordelen van de konsumptiemaatschappij zijn voor sommigen nog wel haalbaar, maar op een veel smallere basis dan vroeger).

Vergeet nooit het moreel engagement van al wie zich op het marxisme beroept: de onverzoenlijke verdediging van de belangen van de uitgebuitenen en onderdrukten op wereldschaal, ten allen tijde.

Stel u nooit tevreden met puur propagandistische activiteiten.

Vergeet nooit het eerste en laatste engagement van Marx: tracht te beginnen met de wereld te veranderen!'

Ernest Mandel,
New York,
11 november 1994

Steun de oprichting van de 'Stichting Ernest Mandel'

Naast de vele werken die Ernest Mandel publiceerde, zijn er nog zovele andere teksten die nooit gepubliceerd werden of slechts in kleine interne kringen circuleerden: diskussienota's, politieke korrespondentie, toespraken... Daarnaast is er nog zoveel materiaal dat terug heruitgegeven kan worden in het licht van actuele gebeurtenissen. Het is van het grootste belang om de herinnering, het politieke werk en de strijd voor een zelfbeheerd en democratisch socialisme van Ernest Mandel verder te zetten al dit materiaal te verzamelen, te katalogeren, ter beschikking te stellen voor vorsers en studenten, voor syndikale, politieke en andere militanten. De op te richten 'Stichting Ernest Mandel' zou hiervoor een nuttig instrument kunnen zijn. Nav. de begrafenis (en in uitvoering van de wil van Ernest) zamelden we alvast fondsen in. U kan storten op het Ernest Mandelfonds, Josse Impensstraat 127, 1030 Brussel: 001-1345958-62. Over de 'stichting' weldra meer in deze krant.

EDITORIAAL

De zin van een eerbetoon
blz. 3

BIOGRAFIE

De lange mars van een
revolutionair militant
blz. 4-11
François Vercammen
Ernest Mandel in
Latijns-Amerika
Eric Toussaint
blz. 12

MARXISTISCHE THEORIE

De theoretische erfenis
van Ernest Mandel
Daniel Bensaïd
blz. 13-14

BIBLIOGRAFIE

Kort overzicht van een
immens oeuvre
Salah Jaber
blzn. 15-17

KOMMENTAAR

In de Belgische en inter-
nationale pers
Vincent Scheltiens
blzn. 18-19

GETUIGENISSEN

Ida Dequeecker
Leo Apostel
Guy Desolre
Gilbert Leclercq
Georges Debunne
Jaap Kruihof
Eric Corijn
Eric Rosseel
Jacques Yerna
Wouter Steenhaut
Bernard Desmet
Marc Bontemps
Stef Breesch
Georges Dobbeleer
Jules Gérard-Libois
Leo Michielsens
Jan Debrouwere
Nadine Peeters
Hamel Puissant
Anke Hintjens